

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

ผลของการศึกษา ในงานวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการหล่อพระแบบล้านนาโบราณ ได้ศึกษาตาม กรอบของงานวิจัย ซึ่งแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ภายใต้การผสมผสานและการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีการจัดการความรู้

4.1 ผลการศึกษาวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ปัญหา Identification Problems & Acquisition

ในขั้นตอนของการศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและสภาพการณ์ที่คาดหวังนี้ เพื่อการจัดการความรู้และการอนุรักษ์ไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น การหล่อพระของ บ้านช่างหล่อ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ผลการศึกษาวิจัย ที่ได้จากบริบทของบ้านช่างหล่อ โดยใช้ระเบียบ ของคณะกรรมการส่งเสริม และรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2559) ว่าด้วย หลักเกณฑ์การจัดทำรายการเบื้องต้น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมวัฒนธรรม ตามแบบคำขอเสนอรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทาง (อ้างอิงตามแบบ มก.๒ ตามรายละเอียด หน้าผนวกที่ ง) มาใช้เป็นกรอบในการเก็บข้อมูล แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1.1 ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

งานปั้นหล่อพระพุทธรูป โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2553: 1) ได้ให้คุณค่าความสำคัญ จึงได้ดำเนิน โครงการปกป้องคุ้มครองให้เป็น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยขึ้นทะเบียน เพื่อเป็นหลักฐานสำคัญของชาติและเป็นการส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจ โดย เป็นสำนักงานช่างฝีมือดั้งเดิม ประเภทเครื่องโลหะ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนประจำปี 2553

การปั้นหล่อพระพุทธรูปแบบล้านนาโบราณ ของบ้านช่างหล่อซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาแต่โบราณปัจจุบันยังคงมีการประกอบอาชีพด้วยภูมิปัญญาตามแบบพิธีล้านนาโบราณอยู่ แต่พบว่ามีน้อยมาก อีกทั้งมีความเสี่ยงที่องค์ความรู้นี้จะสูญหายไปและไม่ซ้ำ และยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยเหตุผล และข้อมูลตามรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นการหล่อพระแบบล้านนาโบราณ:

การหล่อพระแบบล้านนา ของบ้านช่างหล่อ เป็นภูมิปัญญา และทักษะฝีมือของช่าง (สล่า) ที่มีการเลือกใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่น และมีกลวิธีในการสร้างสรรค์ผลงานที่แสดงถึงอัตลักษณ์ อันสะท้อนถึงพัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชนเข้าข่ายเป็นงานช่างฝีมือดั้งเดิม

ที่ผ่านมาได้มีองค์กรต่าง ๆ และหน่วยงาน ต่างใช้ ชื่อเรียกว่า “พุทธศิลป์ล้านนา แห่งบ้านช่างหล่อ” ได้แก่ (สำนักงานกระทรวงวัฒนธรรมเชียงใหม่, 2559) และ (เชียงใหม่นิวส์, 2016) เป็นต้น แต่โดยทั่วไปในท้องถิ่น หรือชุมชนใกล้เคียง และลูกค้าที่มาใช้บริการจะใช้ชื่อเรียกกันง่ายๆ ตามลักษณะของกระบวนการ และวิธีการในการผลิตผลงานเช่น หล่อพระแบบโบราณ หรือ หล่อพระแบบเก่า แต่ถ้าเป็นภาษาพื้นบ้านก็จะเรียกว่า “หล่อพระแบบบ่เก่า” เป็นต้น ซึ่งจากการสัมภาษณ์คุณ (ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง , 2558) ซึ่งเป็น ช่างหล่อ หรือ “สล่าอี๊ด” ผู้ที่ประกอบ อาชีพการหล่อพระแบบเก่านี้ ได้เล่าว่า

“เดี๋ยวนี้นี้ การหล่อพระ หรือการทำพระ ทำง่ายกว่าแต่ก่อน อีกทั้งยังทำได้ ที่ละเอียดละออ และสะดวกสบายกว่า แต่ก่อน เพราะเป็นการทำแบบอุตสาหกรรม หรือการหล่อแบบสมัยใหม่ ซึ่งจะ ไม่เหมือนกันกับของเราเพราะเรายังทำตามแบบ โบราณที่ปู่ ยาย ตายายและครูบาอาจารย์ ได้สั่งสอนกันมา”จากการสัมภาษณ์(17 มกราคม 2558)

2) พื้นที่ปฏิบัติ:

ในปัจจุบันการประกอบอาชีพด้วยวิธีการนี้ใน บริบทดั้งเดิม ที่เรียกว่า ชุมชนช่างในเวียงเชียงใหม่ (สมโชติ อ๋องสกุล, 2558, หน้า 5-14) หรือชุมชนโบราณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2543, p. 118) ได้เหลือเพียงครอบครัวเดียว คือครอบครัวตระกูล “แก้วดวงแสง” ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้การหล่อพระแบบดั้งเดิมกันมาจนถึงปัจจุบันเป็นรุ่นที่ 5 แล้วและยังอยู่อาศัย อยู่ในบริเวณที่เป็นแหล่งชุมชนช่างโบราณตามบ้านเลขที่ 99/626 ถ.ช่างหล่อ ต.หายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่โดยสังเกตได้จากแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันในชื่อของประตูสวนปรุง(ตามรายละเอียด บทที่1 หน้าที่1) และยังมีผลงานจนเป็นที่ยอมรับมากมาย ดังตัวอย่างเช่น เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัยรูปแบบเชียงแสน ขนาด 27 นิ้ว ที่วัดพระธาตุคอกยสุเทพ, รูปหล่อครูบาเจ้าศรีวิชัย ขนาด 37 นิ้ว ที่โรงเรียนสืบสานล้านนา เป็นต้น และยังได้รับรางวัลจากรายการภูมิปัญญาท้องถิ่น ทาง ช่อง7สี ปี 57

3) สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม:

การหล่อพระแบบล้านนาโบราณ นี้เป็นการสร้างสรรค์ผลงานในการปั้นหล่อพระพุทธรูป ที่มีตั้งแต่ขนาด 2 นิ้ว ไปจนถึง 50 นิ้ว โดยใช้แรงงานคนเพียง 1 - 2 เท่านั้น ตามพฤติกรรม การคิดที่มีกระบวนการในการผลิต แบบล้านนาสมัยโบราณ ตั้งแต่การใช้วัสดุ และอุปกรณ์ที่หาได้ง่าย

ในท้องถิ่น นำมาดัดแปลงให้ใช้ได้เหมาะสมกับบริบทอีกทั้งยังมีวิธีการและเทคนิคพิเศษ จากประสบการณ์ ความชำนาญ ของผู้เชี่ยวชาญ จนเป็นองค์ความรู้เฉพาะที่ได้รับการสืบทอด กันมา ภายในครอบครัวเท่านั้น ตั้งแต่การขึ้นรูปด้วยการปั้นหุ่นองค์พระด้วยแกนดินและการตกแต่งลวดลาย ให้ได้ตามพุทธลักษณะของพระทางเหนือ การหลอมโลหะให้ได้น้ำทองในอุณหภูมิ ที่เหมาะสม และการหลอมโลหะเข้าไปในหุ่น จนได้หุ่นองค์พระที่เป็นเนื้อสำริดที่สวยงาม ทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็น งานฝีมือโดยจะทำการกันที่ละองค์เท่านั้น ประกอบกับประเพณีวัฒนธรรมที่สั่งมา เช่นการไหว้ครูบาอาจารย์ ก่อนที่รับเป็นลูกศิษย์ หรือผู้ช่วยช่าง โดยจะต้องปฏิบัติ ตามกฎข้อห้าม และการถือฤกษ์ วัน เวลา ซึ่งถือได้ว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่สั่งมา

4) ประวัติความเป็นมา:

การหล่อพระ กับบ้านช่างหล่อ ในอดีตเป็นชุมชนช่างเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงด้านประติมากรรมปั้นหล่อพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน ตั้งแต่ ประตู่เชียงใหม่ ถึงประตูสวนปรุงนอกแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันในชื่อของประตูสวนปรุงนับตั้งแต่สมัยพญามังรายเริ่มสร้างบ้านแปลงเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 1839 ซึ่งในตำนานกล่าวว่า พญามังรายได้นำช่างฝีมือมาจากเมืองหงสาวดีและมอญ ต่อมาในปี พ.ศ. 2101 พม่าได้ยึดครองเมืองเชียงใหม่ พร้อมกับกวาดต้อนช่างฝีมือกลับไปยังพม่าด้วยในฐานะเชลยศึก กระทั่งในสมัยพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครล้านนาทำสงครามกับพม่า และได้รวบรวมช่างฝีมือต่างๆ มาจากลุ่มแม่น้ำสาละวินฝั่งตะวันตก เรียกว่า “ยุกเก็บผักไล่ฆ่า เก็บข้าไล่เมือง” บรรดาช่างฝีมือเหล่านี้ได้รับหน้าที่ช่างหลวง มีการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชนต่าง ๆ เช่น ช่างหล่อ ช่างเปี๊ยะ ช่างเงิน เป็นต้น(รายละเอียด บทที่1หน้า1)

5) ลักษณะเฉพาะที่แสดง ถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้แก่

5.1) รูปแบบ และ พุทธลักษณะ

ช่างหล่อจะให้ความสำคัญ กับลักษณะพิเศษของพระทางเหนือ มากที่สุดตามความเชื่อที่ได้ถูกส่งสืบทอดกันมา เพราะในการปั้นหล่อพระพุทธรูปของเชียงใหม่นั้นถือได้ว่าเป็นศิลปะชั้นสูง และเป็นงานศิลปะที่ต้องอาศัยฝีมือ แรงงาน แรงใจ และเวลาเป็นอย่างมาก จึงได้ผลงานที่ประณีตเพื่อสร้างความ ศรัทธาและความน่าเคารพยำเกรงของชาวบ้านเวลาเข้าพระอุโบสถ หรือพระวิหาร ดังนั้นช่างจะคำนึงถึงความสำคัญของลักษณะพิเศษของพระพุทธรูปลักษณะเป็นสำคัญ ตามที่ได้มีการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ(ชัชรัตน์ แก้วดวงแสง , 2558) จะมีอยู่ 3ลักษณะ ดังนี้

“1) พรหมลักษณะ คือพระพุทธรูปจะต้องมีพระวรกายที่ตรง งดงามดูไม่เบื้อ มีพระพักตร์สวยงามให้พิศชอบแก่การพบเห็น และการเคารพกราบไหว้ พระพุทธรูปที่ถูกต้องตามพรหมลักษณะนี้ได้แก่ พระพุทธรูปพระเจ้าแก้ว

2) สิ่งหะลักษณะ คือพระพุทธรูปจะต้องมีพระวรกายอวบอ้วน งามอาจหึ่ง
ผาย คุด พญาราชสิงห์ ได้แก่ พระพุทธรูปสกุลพระพุทธรูปสิงห์ทั้งหมด ซึ่งแสดง
ลักษณะแห่งพระราชสิทธิ์

3) พระพักตร์ ของพระพุทธรูปลักษณะ ดังพระพุทธเจ้าที่มีพระเนตรทอด
ต่ำ อยู่ในอาการสำรวม โดยสังเกตได้ พระประธานในพระวิหารของวัดใน
ภาคเหนือ มักจะสร้างพระพุทธรูปตามแบบพุทธลักษณะตาม นี้ และส่วนใหญ่
ช่างสร้างพระพุทธรูปให้ครบทุกลักษณะ” จากการสัมภาษณ์ (17 มกราคม 2558)

เพราะฉะนั้นรูปแบบขององค์พระพุทธรูปของบ้านช่างหล่อ จึงให้เป็น
เอกลักษณ์ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากบรรพบุรุษ ที่มีความเชื่อ และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ
มากมาย และสืบความเชื่อนั้นจนปัจจุบัน ดังตัวอย่าง จากภาพเป็นพระพุทธรูปหล่อสำริด เชื่อว่าพระ
สิงห์หลวงมั่งคะละสะหรี จินตามณี ณ วัดถ้ำคอกคำ ตำบลน้ำแพร่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ตาม
รูปแบบของพระสิงห์ (ศิลปะเชียงใหม่) หรือพระพุทธรูปสิงห์ ที่วัดพระสิงห์ห้วยรวมหาวิหารจังหวัด
เชียงใหม่ (ตามภาพที่4.1)

ภาพที่ 4.1 พระสิงห์หนึ่ง ที่ได้รับความนิยม และลุ่มักเจ้าของผลงาน
ที่มา: ถ่ายจากสถานที่จริง ณ บ้านเลขที่ 93 ถนน ช่างหล่อ ตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่จังหวัด
เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2559

5.2) กรรมวิธี และวัสดุที่ใช้

ในการประกอบอาชีพการปั้นหล่อพระพุทธรูป ของบ้านช่างหล่อจะดำเนิน ตามวิธีการ และกระบวนการคิด ตามลำดับขั้นตอนโบราณ รวมถึงการเลือกใช้วัสดุ และอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่น จึงทำให้ผลงานที่ได้มีความแตกต่างจากที่อื่น จากการสัมภาษณ์ สล่าอืด(ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง , 2558)ได้ กล่าวว่า

“ การปั้นพระของตนนั้ยังยึดตามแบบโบราณที่ขึ้นรูปพระด้วยการปั้นด้วยดินเหนียวและแกลบ นำมาขึ้นรูปตามแบบของผู้ว่าจ้าง ซึ่งได้รับความนิยมของวัดตามภาคเหนือในการปั้นและหล่อพระแบบโบราณ โดยเฉพาะเขียนพระจะขึ้นขอบพระลักษณะแบบนี้มาก ส่วนดินเหนียวมาจากบ้านเหมืองกุง อำเภอสองแคว ที่เป็นดินเหนียวแบบปั้นพระและปั้นหม้อ ส่วนแกลบเหลืองซื้อตามโรงสีรอบตัวเมือง จะไม่เหมือนกับทางภาคกลาง หรือแบบอุตสาหกรรม ที่จะใช้วิธีการใช้แบบพิมพ์ ละเบ้าหลอมโลหะจะเป็นปูนซึ่งมีอายุการใช้งานนานและสะดวกกว่า เบ้าของทางเหนือจะสามารถใช้ได้เพียง 4-5ครั้งเท่านั้นแล้วก็ต้องทุบทำใหม่ และจะต้องอาศัยประสบการณ์ในการดูใช้ไฟและกะระยะเวลาให้พอเหมาะ เมื่อน้ำทองเหลวได้ที่ จะต้องเททันที จึงจะได้องค์พระที่มีเนื้อเต็มและสวยงาม ” จากการสัมภาษณ์(17 มกราคม 2558)

5.3) ความแตกต่าง ของชิ้นงานที่ได้จาก การหล่อแบบโบราณ และ แบบสมัยใหม่หรือแบบอุตสาหกรรม:

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ยังได้กล่าวอีกว่า ก่อนอื่นจะต้องเข้าใจถึง วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการหล่อเสียก่อนเพราะ การหล่อแบบล้านนาโบราณนั้น วัสดุและรวมถึงอุปกรณ์เกือบทั้งหมดจะเป็นของที่หาได้เองในท้องถิ่น รวมถึงกระบวนการในการผลิตก็จะ เป็นแบบทำด้วยมือทั้งหมด นอกจากนั้น จะมีเพียงแค่เครื่องทุ่นแรงเท่านั้นที่เพิ่มเข้ามาใช้ปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงการไฟฟ้า ได้แก่ พัดลมหอยโข่งที่นำมาใช้ เพื่อช่วย เบาแรงในการเร่งไฟ แทนการใช้กระบอกลูกสูบในการเป่าลมในอดีต หรือที่เรียกว่า “ เส้า ” และส่วนที่สำคัญที่สุด คือ เตาที่ใช้ในการหลอมโลหะ ช่างเรียกว่า “ เบ้า”(ตามภาพที่ 4.2 - 4.3)

เบ้าใต้ (ปูนชนิดพิเศษทนความร้อนสูง อายุการใช้งานยาวนาน)	
 https://www.youtube.com/watch?v=5mmcTQNA	 ที่มา: https://www.cerawan.com

ภาพที่ 4.2 เบ้าใต้
ที่มา: จากการสืบค้น เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2559

เบ้าเหนือ(เป็นดินเหนียวผสม อายุการใช้งานสั้น 3-4 ครั้ง)	
	

ภาพที่ 4.3 เบ้าเหนือ
ที่มา : บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2559

จากการสัมภาษณ์ คุณลุงศักดิ์(สมศักดิ์ บุญจันทร์ , 2558) ที่เป็นผู้ช่วยช่าง และลูกมือ ที่ทำงานการหล่อพระ ที่บ้านช่างหล่อ มานานกว่า 40ปีได้กล่าวไว้ว่า

“ถึงแม้จะใช้โลหะหรือสำริด เหมือนกันยังไง ถ้านำไปหล่อ กับน้ำเหนืและน้ำ
ได้ ยังไงหล่อเข้าได้ก็ไม่ได้สำริด จะออกเป็นสีเหลืองของทองเหลืองอย่างเดียว”จากการ
สัมภาษณ์ ” (17 มีนาคม 2559)

ซึ่งเป็นการยืนยัน ของช่างผู้มีประสบการณ์ ที่ได้สังเกตเห็นความแตกต่างของเนื้อโลหะ และสี
ผิว อย่างเห็นได้ชัด ด้วยตาเปล่า และข้อสันนิษฐานจากช่าง คือ น่าจะมาจากดินที่นำมาทำ และ
ประกอบเป็นน้ำเพื่อใช้ในการหลอมโลหะ นี้เอง ที่ทำให้เนื้อโลหะที่ได้เป็นสำริด ที่มีความสวยงาม
เป็นที่นิยมของผู้ที่ชื่นชอบสะสมของเก่า หรือ เซียนพระ ถึงแม้ว่าจะมีการนำไปทำให้เก่า ยังไงก็ตาม ก็
สามารถที่จะดูออกว่าเป็นการทำแบบเก่า (ตามภาพที่4.4)

ความแตกต่างกันระหว่าง น้ำเหนื กับ น้ำได้	
ชิ้นงานที่ได้จากการหล่อแบบโบราณ(น้ำเหนื)	ชิ้นงานที่ได้จากโรงงานอุตสาหกรรม (น้ำได้)
	
ที่มา: บ้านช่างหล่อ	ที่มา: ร้านบูชาพระพุทธรูป กาดทิพย์เนตร
จะได้เนื้อสำริด ส่วนลักษณะของสีผิวโลหะจะออก สีอมชมพูเล็กน้อย	จะได้เนื้อทองเหลืองส่วนลักษณะของสีผิวโลหะจะ ออกสีเหลือง

ภาพที่ 4.4 ความแตกต่างระหว่างการหล่อใหม่และเก่า

ที่มา: เมื่อวันที่ วันที่ 15 มีนาคม 2559

5.4 ความแตกต่างด้าน ราคาของชิ้นงานการหล่อพระแบบใหม่ และแบบเก่า

บ้านช่างหล่อ สามารถรับงานการหล่อพระพุทธรูป และ เทวรูป อื่น ๆ ซึ่งนอกเหนือจากพระ แล้วแต่ลูกค้าจะสั่งปั้น และจะกำหนดราคาจาก ขนาดของชิ้นงาน ซึ่งเป็นตัวที่ใช้กำหนดขี้ผึ้งและโลหะที่ใช้หล่อ และระยะเวลาในการปั้น โดยสามารถรับงานสั่งทำได้ตั้งแต่ ขนาด 2 นิ้ว ไปจนถึง 50 นิ้ว (สูงสุดที่เคยปั้นหล่อ) ในตลาดปัจจุบัน ขนาดที่ได้รับความนิยมและสั่งมากที่สุดคือขนาด 3 นิ้ว และ 9 นิ้วในกลุ่มลูกค้าทั่วไป และกลุ่มพ่อค้า และ พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่คือตั้งแต่ 20 นิ้วขึ้นไปและพระที่มีขนาดเล็กขนาด 2 นิ้วจะใช้เป็นแบบที่พิมพ์ไว้แล้ว เพราะจะไม่คุ้มกับเวลาที่ปั้น นอกเสียจากจะมีการสั่งทำพิเศษตามตัวอย่างราคาที่ซื้อขายในปัจจุบัน ราคาสั่งทำตามคำสั่งซื้อของลูกค้า (ตามตารางที่ 4.1)

ตารางที่ 4.1 ราคา งานหล่อ พระพุทธรูปและ ผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ของบ้านช่างหล่อตาม

พระพุทธรูป ศิลปะเชียงแสน สิงค์ 1 (ขนาด)	หล่อพระแบบโรงงาน (แบบพิมพ์) ตลาด ชานินทร์ เชียงใหม่ (เมื่อวันที่ 17 กันยายน 2558)	หล่อพระแบบโบราณ	
		บ้านช่างหล่อ (ปั้นมือ)	พ่อค้า (รับไปขายต่อ)
3 นิ้ว	300 - 500	1,200	1,500 - 3,000
7 นิ้ว	3,000 - 5,000	7,000	12,000 - 15,000
9 นิ้ว	7,000 - 8,500	15,000	25,000 - 30,000
25 นิ้ว	20,000 - 25,000	100,000	-
30 นิ้ว	50,000 - 60,000	150,000	-
36 นิ้ว	-	200,000	-

ที่มา: เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2558

ขั้นตอนที่ 1.2 คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

1) คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ:

ภูมิปัญญาการปั้นหล่อพระพุทธรูปโลหะบ้านช่างหล่อ ตำบลหายยาอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้สั่งสมกันมา และถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน ที่ยังคงสืบสานวิธีการทำ และกระบวนการคิด ตลอดจนรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นเฉพาะเห็นได้จากงานปฏิมากรพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน (สิงห์หนึ่ง และสิงห์สอง) ที่มีชื่อเสียงมานับตั้งแต่สมัยพระยามังรายสร้างบ้านแปลงเมืองเชียงใหม่ (1839) และ การเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ ที่ทำได้ในท้องถิ่นถือว่าเป็นคุณค่าที่

สำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สอดคล้อง จากการสัมภาษณ์(ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง , 2558) ได้กล่าวว่า

“เริ่มจากการปั้นพระ โดยจะยึดตามแบบโบราณทุกอย่างเช่น การขึ้นรูปองค์พระด้วยการปั้นด้วยดินเหนียวและกลบ ส่วนดินเหนียวก็มาจากบ้านเหมืองกง อำเภอดง ซึ่งดินเหนียวแบบปั้นพระและปั้นหม้อ ส่วนกลบเหลืองซื้อตามโรงสีรอบตัวเมืองจะผิดจาก (แตกต่าง)การหล่อพระของภาคกลางที่ใช้แบบพิมพ์เป็นอุตสาหกรรม ซึ่งตนยังเป็นแบบครอบครัวอยู่ และที่ได้รับความนิยมมาก จึงทำให้มีงานเข้าไม่ขาดสาย คือการสั่งทำพระแบบล้านนา(พระสิงห์ 1, 2 และ 3) จะมีขนาด หน้าตักตั้งแต่ 5 นิ้วขึ้นไปจนถึง 30 นิ้วที่ผ่านมาที่เคยรับทำใหญ่ที่สุด คือ 35 นิ้วเพราะแต่ละชิ้นต้องใช้เวลา ความประณีต ความอดทนให้ได้ชิ้นงานออกตามศิลปะล้านนา แต่การปั้นดินก็ต้องยอมรับว่ารูปแบบบางอย่างอาจจะผิดแปลกไปบ้างไม่กันทุกชิ้น แต่ก็ดูมีเสน่ห์ที่แตกต่างกันไป ตามชิ้นงานแต่ละชิ้น ที่จะคงเอกลักษณ์ โดยเฉพาะเป็นที่นิยมของเซียนพระ” จากการสัมภาษณ์ (18 มกราคม 2559)

2) บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม:

ในอดีตการหล่อพระพุทธรูป เป็นวัฒนธรรมสำคัญอย่างหนึ่งของชาวล้านนา โดยจะเรียกพระพุทธรูป ว่า “พระเจ้า”(สนั่น ธรรมธิ, 2559, หน้า บทนำ)โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ชุมชนบ้านช่างหล่อ ต.หายยา จ.หาดใหญ่เป็นชุมชนช่างขนาดใหญ่ที่มีการหล่อพระพุทธรูปโลหะ(ตามรายละเอียดตามบทที่ 1 หน้า 3) ที่ล้วนแล้วเกิดจากศรัทธาของชาวล้านนาที่มีต่อพระพุทธศาสนาอันเป็นผลให้เกิดรูปธรรมในงานหัตถศิลป์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นปรากฏเป็นหลักฐานของความเจริญรุ่งเรืองในอดีต

ชุมชนช่างหล่อในอดีต ที่ได้ถูกตั้งชื่อตาม ลักษณะของอาชีพ และความถนัดของกลุ่มคนหรือกลุ่มช่าง นับตั้งแต่ที่ได้ถูกรวบรวมมาไว้ในชุมชนช่างแอ่งโบราณ(สร้อยดี อ่องสกุล, 2543) ปัจจุบันไม่ได้มีลักษณะเป็นแหล่งชุมชนเหมือนอย่างในอดีต เป็นแต่เพียง “บ้านช่างหล่อ” เท่านั้น เพราะหลงเหลือการประกอบอาชีพใน พื้นแหล่งชุมชนโบราณ เพียง 2 ครอบครัวเท่านั้น และเหลือมีช่างหล่อ (สล่า) ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาดั้งเดิม เพียง 2 คนสุดท้ายเท่านั้น คือตระกูล “แก้วดวงแสง” จึงทำให้ไม่เป็นที่รู้จักเท่าที่ควร ต่างจากชุมชนวัดศรีสุพรรณซึ่งตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียง ที่มีชื่อเสียง ด้านหัตถกรรมศิลปะเครื่องเงินเห็นได้จากมีการจัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาศิลปะไทยโบราณสล่าสิบหมู่ล้านนา วัดศรีสุพรรณ (วิทยาลัยในวัง สาขาจังหวัดเชียงใหม่) สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติในกำกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกาญจนาภิเษก (วิทยาลัยในวัง) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และถ่ายทอดความรู้ด้านการทำเครื่องเงินให้กับผู้ที่สนใจ

จึงทำให้บทบาทมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของการหล่อพระ บ้านช่างหล่อ ที่มีต่อชุมชน และพื้นที่ใกล้เคียง ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนช่างเงินวัดศรีสุพรรณ ทั้งที่การหล่อพระแบบล้านนาโบราณนี้ ก็เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาช่างสิบหมู่ภูมิปัญญาล้านนา และอยู่ในเครือข่ายการดูแลของ ศูนย์ศึกษาศิลปะไทยโบราณสลาสิบหมู่ล้านนาวัดศรีสุพรรณก็ตาม

ถึงแม้ที่ผ่านมาจะมีการดำเนินการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ งานหัตถกรรมการหล่อพระของบ้านช่างหล่อแต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการให้เป็นที่รู้จัก ดังเช่นหัตถกรรมเครื่องเงินและจากการสัมภาษณ์ (พระครูพิทักษ์สุทธิคุณ , 2558) เจ้าอาวาสวัดศรีสุพรรณ คณะกรรมการวัดและผู้จัดตั้ง ได้กล่าวว่า

“สิ่งที่ทำให้เกิดให้คำว่า การสืบสาน ภูมิปัญญาชาวบ้าน มันก็ต้องมีย้อนไปทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็น ร้านค้า ผู้นำชุมชน ตัวแทนองค์กรต่างๆ ทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน หน่วยงานองค์กร สถาบันการศึกษาและบุคคลผู้เห็นคุณค่าในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุกภาคส่วน โดยเฉพาะ ตัวช่างที่เป็นเจ้าของความรู้ และเนื่องจากการหล่อพระในปัจจุบัน ยังขาดบุคคลกรที่จะให้ความรู้ และสถานที่ในการจัดกิจกรรมการเผยแพร่จึงทำได้เพียงแนะนำได้ในเบื้องต้นเท่านั้น”จากการสัมภาษณ์(17 กันยายน2558)

สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ แม่หลวงและประธานชุมชน (ประมวล ธัญชัย, 2558) ที่ได้กล่าวว่า

“เมื่อก่อนทุกครั้งที่มิจิจกรรม งานต่าง ๆชาวบ้าน บ้านช่างหล่อก็จะให้ความร่วมมือมาช่วยงานโดยตลอดไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานส่งเสริมการอนุรักษ์ และสืบสานภูมิปัญญา ที่ได้จัดขึ้น ทั้งภาครัฐและเอกชน แต่ช่วงหลังๆ ชาวบ้านช่างหล่อ หรือสลาช่าง เหลือน้อย และไม่ค่อยมีเวลา มาร่วมงานเท่าไร แต่หากต้องการที่จะเรียนรู้หรือสนใจ ก็สามารถเข้าไปหาที่บ้านได้ เพราะก็อยู่ไม่ไกลจากวัดนัก”จากการสัมภาษณ์(3 มีนาคม 2558)

ขั้นตอนที่ 1.3มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

จากการสำรวจ ในส่วนของเครือข่าย องค์กร ทั้งภาครัฐ และเอกชน ที่เคยมีกิจกรรม หรือโครงการ ช่วยส่งเสริมหรือดำเนินงานเกี่ยวกับการสนับสนุนและการเผยแพร่ ในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องการหล่อพระ ของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งประกอบไปด้วย การศึกษาวิจัย การอนุรักษ์ฟื้นฟูการสืบสานและถ่ายทอดหรือการพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญาและการดำเนินงานด้านอื่น ๆ รวมถึงมาตรการส่งเสริม และรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆที่คาดว่าจะดำเนินในอนาคต ทั้งจากภาครัฐหรือภาคประชาสังคม ได้แก่

1) เพชรราชภัฏ-เพชรล้านนา โดยสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ได้ดำเนินการในโครงการ “เพชรราชภัฏ-เพชรล้านนา” ซึ่งได้ดำเนินการตั้งแต่ปี 2545

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสรรหาครูภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ ความสามารถและความเชี่ยวชาญทางด้านศิลปวัฒนธรรมในสาขาต่าง ๆ และยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา” และตอบสนองนโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริม สนับสนุน บุคลากรผู้สร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมให้เผยแพร่และเป็นที่ประจักษ์แก่สังคม ประกอบกับการตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาในท้องถิ่น โดย ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ดำเนินการพิจารณา คัดเลือกผู้สร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “เพชรราชภัฏ-เพชรล้านนา” และในวันที่ 14 สิงหาคม 2555 ได้กรมอบรางวัลเชิดชูเกียรติ “เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา” ให้แก่นายดวงจันทร์ แก้วอินสอน (อายุ 85 ปี) สาขา ศิลปกรรม ด้านประติมากรรม

2) โสภณสืบสานภูมิปัญญาล้านนา (จัดตั้งขึ้นในปี 2543) และได้ดำเนินกิจกรรมในการรวบรวมองค์ความรู้ พ่อครู แม่ครู และปราชญ์ชาวบ้านเพื่อทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาให้กับลูกหลานและผู้สนใจในท้องถิ่น ได้เกิดการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาต่าง ๆ นอกจากนั้นยังเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ของท้องถิ่นที่มีอยู่ให้มีรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้คนรุ่นใหม่สามารถสืบสานได้อย่างต่อเนื่อง

ที่ผ่านมาโดยได้มีโครงการชื่อว่า “สืบสายสรีทธาธรรม หน่อคำลำแก้ว” ซึ่งเป็นโครงการเพื่อศึกษาบทเรียนการจัดกระบวนการสืบสานภูมิปัญญาของโสภณสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ในเรื่องการสอนของครู ที่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ที่เป็นเยาวชน จนศิษย์ได้รับการยอมรับจากครูว่าเป็น “หน่อคำ ลำแก้ว” ที่สามารถถ่ายทอดความรู้สืบทอดครูไปในอนาคตได้ และ เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จ ความล้มเหลว ในการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ทั้งทางด้านของครู และเยาวชนที่เป็นศิษย์รวมไปถึงวัฒนธรรมองค์กรที่เป็นในรูปแบบของโสภณสืบสานว่ามีความสำเร็จ สามารถนำไปใช้ได้จริงในสังคมปัจจุบัน และสุดท้ายคือ เพื่อนำองค์ความรู้การสืบสานภูมิปัญญา ไปขยายผลสู่ท้องถิ่นอื่น ๆ รวมระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรม 3 เดือน (ธันวาคม 2554 – กุมภาพันธ์ 2556) ใน การเรียนรู้ทักษะภูมิปัญญา

3) สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่: สถานที่อยู่: อาคารอำนวยการกลาง ถนนโชตนา ตำบลช้างเผือก อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัด เชียงใหม่ 50300 โทรศัพท์: 0-5311-2595-6: มีผลงานที่เกี่ยวข้องได้แก่กิจกรรมเผยแพร่ ข้อมูล ศิลปวัฒนธรรมด้วย ระบบ QR-CODE แหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ได้แก่ <https://culture.chiangmai.in/> เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารทั่วไป

4) ล้านนาคดีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: สถานที่ตั้ง: โครงการล้านนาคดีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม 239 ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 โทรศัพท์: 053 - 943628: มีผลงานที่เกี่ยวข้องได้แก่โครงการป้ายโบราณสถานและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในเขตนครเชียงใหม่ ในวาระพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุครบ 72 พรรษา พ.ศ. 2542 โดย ศ.สรัสวดี อ๋องสกุล และ รศ.สมโชติ อ๋องสกุล โดย ในโครงการได้มี

ป้ายของบ้านช่างหล่อ โดยใจความ ได้ระบุไว้ คือ “บ้านช่างหล่อเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงด้าน ประติมากรรมปั้นหล่อพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน ในสมัยพระเจ้ากาวิละได้รวบรวมช่างฝีมือ โดยเฉพาะช่างหล่อมาอยู่ในบริเวณนี้ ปัจจุบันช่างฝีมือส่วนใหญ่ได้ย้ายออกไปอยู่ชานเมือง คงเหลือ ช่างไม่กี่ครัวเรือน” โดยอาจารย์ (สม โชติ อ่องสกุล ,2558) ได้กล่าวไว้ ตอนหนึ่งถึงความสำคัญ เกี่ยวกับบ้านช่างหล่อว่า

“บ้านช่างหล่อมีส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เชียงใหม่และเนื่องจากในปัจจุบัน ไม่ค่อยมีการหล่อพระหล่อเตงในพื้นที่นั่นแล้ว เหตุผลเพราะ การหล่อมีความ จำเป็นต้องใช้ไฟแรงสูงไม่เหมาะกับชุมชนที่มีความหนาแน่นในพื้นที่นั่นแล้ว จึงมีการ ย้ายไปอยู่ที่อื่น ในการจัดทำป้ายเนื่องจาก อยากจะให้คนสนใจและเข้าใจถึงความเป็นมา เพราะถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาหนึ่งที่สำคัญควบคู่กับจังหวัดเชียงใหม่ ถ้าทำได้ก็จะดี จาก สิ่งที่มีนั้น ไม่มีแล้ว และในอนาคตก็อยากจะเห็นสื่อที่ สามารถเห็นองค์ความรู้ที่เข้าใจง่าย ในรูปแบบที่เป็น 3D ให้เป็นรูปธรรมชัดๆกว่านี้”จากการสัมภาษณ์ (21 มกราคม 2558)

5) ศูนย์ศึกษาศิลปะไทยโบราณสละสิบล้านนา: วัดศรีสุพรรณ (วิทยาลัยในวัง) และ พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาสละสิบล้านนา และ กศน.ตำบลหายยา: มีผลงานที่เกี่ยวข้องได้แก่เป็น แหล่งข้อมูลข่าวสารทั่วไป จะเน้น งานด้าน ศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินและบางครั้งจะมีการนำ นักเรียน มาดูงานที่บ้านช่างหล่อ จากการสัมภาษณ์ พระครูพิทักษ์สุทธิคุณ เจ้าอาวาสวัดศรีสุพรรณเมื่อ (วันที่ 4 เดือนมีนาคม 2558)

6) บริษัท เชียงใหม่รายวัน จำกัด 164 ถ.ราชเชียงใหม่ ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50100 โทร. (053) 279-686: มีผลงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และสืบสานศิลปวัฒนธรรมเมือง เชียงใหม่ อย่างต่อเนื่องได้แก่เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารทั่วไป ในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวัน เชียงใหม่ นิวส์ / ร้อยเรื่องเมืองล้านนา โดยเมื่อวันที่ 02 เดือนกันยายน 2559 ได้นำเรื่องราวช่างหล่อ กลุ่มสุดท้าย ของเชียงใหม่โดย TipapornInpongเพื่อแสดงความห่วงใย ต่อภูมิปัญญาที่มีค่าและกำลังจะสูญหายไป

7) มหาวิทยาลัย เชียงใหม่: โดยคณะวิจิตรศิลป์ ภาควิชา ทัศนศิลป์สาขา ศิลปกรรมและ ประติมากรรม เป็นสถานศึกษาคือแหล่งที่ผลิตบุคลากร ที่มีคุณภาพ และมีความหลากหลายของ ความรู้โดยเฉพาะมีการศึกษาในเรื่องของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาและความพร้อมในการ จัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญามากที่สุด ได้แก่ กลุ่มนักศึกษาเอกศิลปกรรมและ ประติมากรรมเพราะนักศึกษาคือตัวแทนของคนรุ่นใหม่ ที่จะออกไปประกอบอาชีพในยังสาขางานที่ ตนได้เรียนได้ศึกษามา ซึ่งได้สอดคล้องกับ(ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง , 2558) ที่ได้กล่าวไว้ว่า

“งานหล่อพระเป็นงานที่ ละเอียดทุกขั้นตอน ต้องอาศัยความอดทนด้วยเพราะ ต้องทำงานกับฟืน กับไฟ ฉะนั้นคนที่จะมาทำงานนี้ต้อง เป็นคนที่มีความสนใจจริง”

8) นักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขา ศิลปกรรมและประติมากรรม (เจ็ดยอด) ชั้นปีที่4ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาวิจัย ในงานวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ จากการสัมภาษณ์(17 กุมภาพันธ์ 2559)

ขั้นตอนที่ 1.4 สถานภาพปัจจุบัน ประกอบด้วย

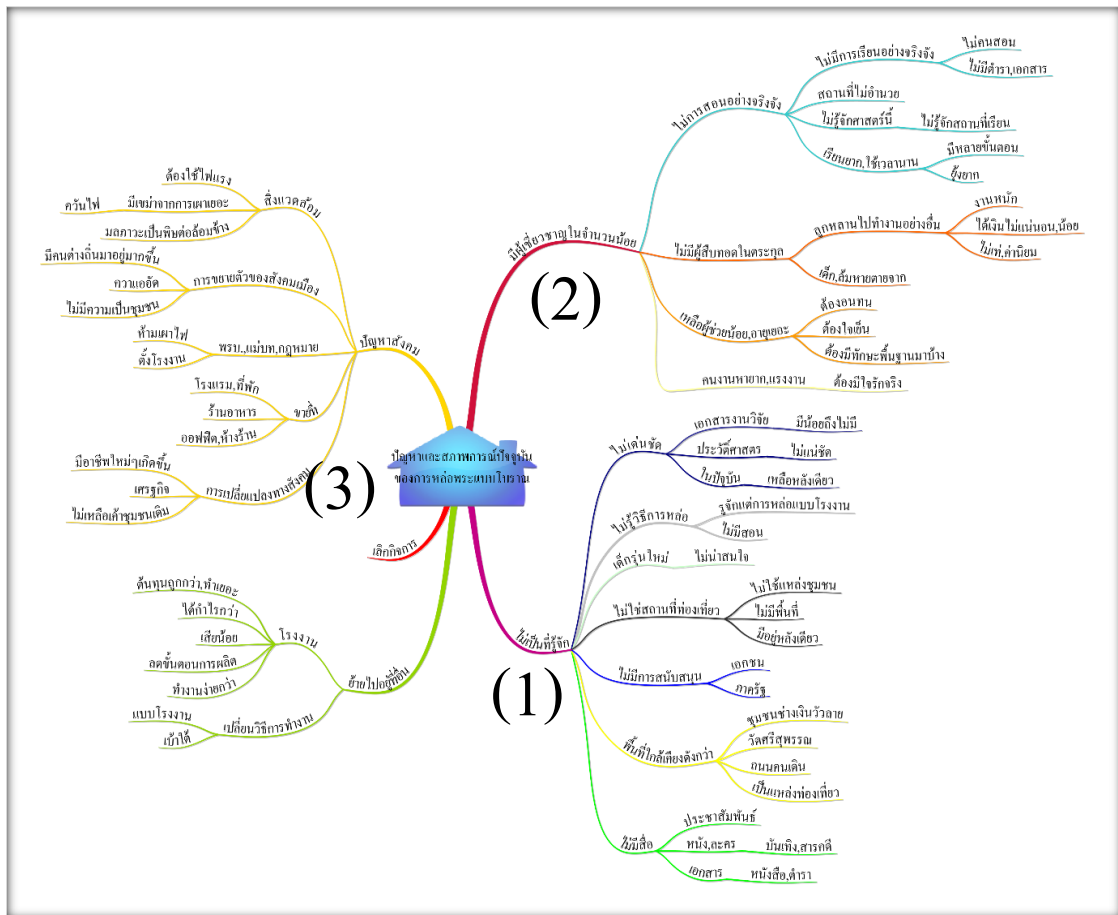
1) สถานการณ์คงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม:

สถานการณ์ในปัจจุบัน ของภูมิปัญญาการหล่อพระแบบล้านนาโบราณ และการประกอบอาชีพบ้านช่างหล่อ ถือได้ว่ามีความส่อเสี่ยงที่จะสูญหายไป รวมถึงองค์ความรู้ที่เป็นต้นแบบ และคุณค่าต่าง ๆ หรือข้อมูลที่อาจถูกบิดเบือนจากของเดิม การอ้างอิงข้อมูลบุคคลหรือสมมุติบุคคลโดยขาดประสบการณ์ พยานหลักฐานที่เชื่อมโยงของข้อมูลจึงต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาไว้อย่างเร่งด่วน เนื่องจาก ปัญหาและปัจจัยที่คุกคาม ดังนี้

2) สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงปัญหา และปัจจัยคุกคาม:

แต่เดิมชุมชนช่างหล่อพระเป็นชุมชนช่างขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่บนถนนช่างหล่อทอดยาวไปตั้งแต่ประตูเชียงใหม่ถึงประตูสวนปรุง แต่ปัจจุบันได้หลงเหลือผู้ที่ประกอบอาชีพการหล่อพระ เพียง 2 ครอบครัวเท่านั้น ได้แก่ ครอบครัว“ตระกูลแก้วดวงแสง” และ ครอบครัว“ตระกูลประสงค์วิทย์” สำหรับ “ครอบครัวประสงค์วิทย์” เคยเป็นช่างหล่อเอง (ระฆัง) มาก่อนต่อมาภายหลังได้หันมารับงานการหล่อพระทั้งแบบเก่า และแบบใหม่ไปด้วย เนื่องจากการหล่อเองไม่ค่อยเป็นที่นิยม เพราะลูกค้าส่วนใหญ่ หารซื้อได้ทั่วไปตามร้านค้าร้านสังฆภัณฑ์ และมีราคาถูกกว่าการสั่งทำ สำหรับผู้ที่สืบทอดต่อในตระกูล คือคุณสนิท ประสงค์วิทย์ หรือ สล่าไอ้ด ปัจจุบันอายุ 58 ปี ส่วนครอบครัวอื่นหรือผู้ประกอบการรายอื่น ๆ ได้เลิกกิจการ บ้างก็ย้ายออกไปนอกพื้นที่ตามสภาพปัญหาและปัจจัยที่ ส่งผลคุกคาม ต่อชุมชน และบ้านช่างหล่อแบ่งออกได้ 3 ประเด็นหลัก (ตามภาพที่ 4.5)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 4.5 สภาพปัญหาและปัจจัยที่คุกคามในปัจจุบันต่อการหล่อพระในปัจจุบัน

จากภาพ 4.5 อธิบายเพิ่มเติมได้ ดังนี้

1. ยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เนื่องจากเป็น อุตสาหกรรมขนาดเล็กและประกอบอาชีพกันภายในครอบครัว (made-to-order) และไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์หรือส่งเสริมกันอย่างจริงจัง รวมถึงงานเอกสารงานวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ยังมีน้อย อีกทั้งสถานที่ตั้งของบ้านช่างหล่อค่อนข้างหายาก และไม่มีป้ายให้คำแนะนำ ต้องสังเกตจากบริเวณใกล้เคียง และไม่มีที่จอดรถ จึงต้องอาศัยการเดินเพื่อที่จะเข้าไปพบ อีกทั้งด้านหน้าติดถนน มีการจราจรพลุกพล่าน จึงเป็นที่สังเกตยากหากไม่มีความจำเป็นอย่างยิ่งหรือมีความต้องการติดต่อ จะไม่มีทางทราบได้เลยว่า ช่างในซอยนี้ จะมีการประกอบอาชีพนี้อยู่เลย

จากการให้การสัมภาษณ์ (คุณวัฒน์, 2558) ที่เป็นคนชุมชนบ้านช่าง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ และเป็นลูกค้าประจำมากกว่า 5 ปี โดยเริ่มจากความสนใจและต้องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชนิดนี้ไม่ให้สูญหายไปเหมือนอย่างที่เกิดขึ้นกับชุมชนช่างหล่อที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเดิมของคุณวัฒน์ได้กล่าวว่า

“กว่าผมจะหาเจอก็ใช้เวลาอยู่นานทีเดียว ต้องสืบเสาะค้นหาจากโรงงานและกลุ่มลูกค้า เพื่อนฝูงและส่วนมากก็จะไม่ค่อยจะบอกกัน เพราะถือว่าเป็นแหล่งผลิตที่มีฝีมือทีเดียว และสามารถนำไปขายต่อและได้กำไรมากกว่า ช่างโบราณจริง ๆ เดียวนี้หายาก”
จากการสัมภาษณ์ (17 มกราคม 2558)

2. หลงเหลือผู้เชี่ยวชาญที่เป็นเจ้าของความรู้เดิมในจำนวนที่น้อย และรวมถึงลูกมือที่ผู้ช่วยช่างก็มีอายุมาก และส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพอื่นเสริม เวลาว่างเร่งด่วน หรืองานที่ต้องใช้แรงงาน จึงจะเรียกมาช่วย ในส่วนของลูกหลานก็หันไปประกอบอาชีพอื่น ดัง ตัวอย่างคำให้การของ (ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง , 2558) ตอนหนึ่งว่า

“งานหล่อพระเป็นงานที่หนัก และรายได้ก็ไม่แน่นอน ลูกหลานและญาติๆ เลยหันไปทำงานที่สบาย กว่านี้ อีกทุกคนที่จะทำงานประเภทนี้จะต้องมีใจรักจริง ๆ”

โดยสอดคล้องกับ (คุณ โยธิน แก้วดวงแสง, 2558) ที่ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า

“แต่ก่อนก็ยังมีคนรู้จักกันบ้างเพราะแถวนี้มีแต่ช่างหล่อพระ แต่เดี๋ยวนี้ก็ได้ย้าย ออกไปอยู่ที่อื่นกันหมด ขายที่บ้าง ล้มหายตายจากบ้าง ส่วนช่างที่เคยทำด้วยกันบ้าง ก็ไปหล่อเองข้างนอกเมือง และส่วน ใหญ่จะเป็นการหล่อแบบใหม่ คือแบบใช้พิมพ์ และเบ้าได้”จากการสัมภาษณ์ (17 มกราคม 2558)

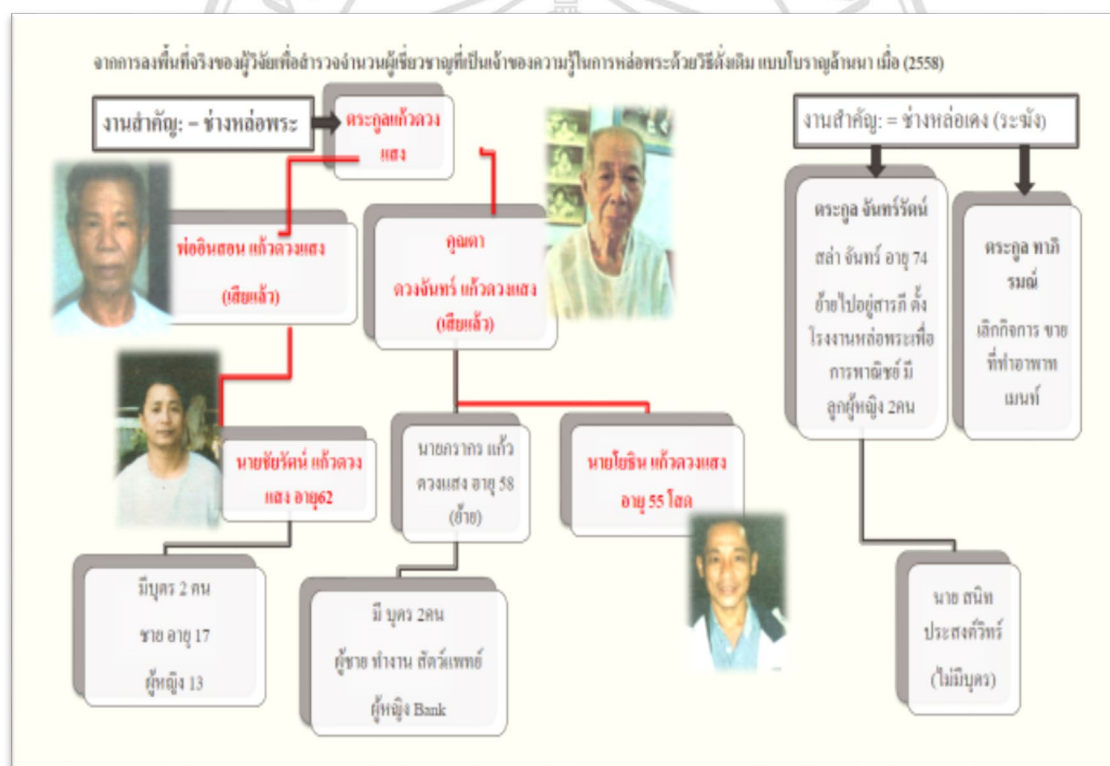
3. การหยุดกิจการ หรือย้ายถิ่นฐานปัจจัยหลัก คือการปรับเปลี่ยน ของสังคมในปัจจุบันทำให้มีการเข้ามาของผู้คนจากต่างถิ่น และทำให้เปลี่ยนแปลงเป็นเขตธุรกิจมากขึ้น มีการสร้างตึกรา บ้าน ช่าง หอพัก และโรงแรม จึงทำให้การหล่อพระเป็นอุปสรรค ในการทำงาน ส่วนหนึ่งการหล่อพระ จำเป็นจะต้องใช้ไฟ จึงทำให้เกิดมลภาวะฝุ่นควัน และจะต้องใช้พื้นที่มาก ตามที่อ้ายยัน (นาย ชยัน สุภาภา, 2558) ลูกมือ และผู้ช่วยช่าง ได้กล่าวตอนหนึ่งว่า

“เดี๋ยวนี้ที่ดินแพง ลูกหลานก็ไม่เอางานหนัก ส่วนมากไม่ขาย ก็สร้างหอพัก แล้วย้ายไปอยู่ที่อื่น เวลาหล่อพระที่ไร ก็จะมีปัญหาทุกที่ ก็เลยต้องหล่อตั้งแต่ตอนเช้าเลย และถ้าหากวันไหน งานเร่งมาก ๆ บางครั้งจำเป็นต้องหล่อกันตอนบ่าย จนบางครั้งก็เคย โดยร้องเรียนเหมือนกัน”จากการสัมภาษณ์ (17 มกราคม 2558)

3) รายชื่อผู้สืบทอดหลัก:

ครอบครัว “ แก้วดวงแสง ” ปัจจุบันมีผู้ประกอบอาชีพนี้ เหลือเพียง 2 ท่านเท่านั้น คือ นายชัยรัตน์ แก้วดวงแสง อายุ 62 ปี (ลุงอ๊อด) และ นายโยธิน แก้วดวงแสง อายุ 55 ปี (พี่โย) ซึ่งเป็นเครือญาติพี่น้อง และมีสถานที่ตั้งในการทำงาน คือ บ้านเลขที่ 99/626 ถ.ช่างหล่อ ต.หายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งทั้งสองท่าน ได้รับการถ่ายทอด องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการหล่อพระแบบล้านนาโบราณดั้งเดิม มาจากต้นตระกูล จาก นาย ดวงจันทร์ แก้วดวงแสง(ตาจันทร์)อายุ 85 ปี (เสียชีวิต)และ นายอินสอน แก้วดวงแสง อายุ 79 ปี(เสียชีวิต) ซึ่งทั้งสองก็เป็นลูกพี่ลูกน้องกัน เช่นเดียวกัน ที่ได้สืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ ตามสายเลือดในครอบครัวอีกที และประกอบอาชีพนี้ มาโดยตลอดอายุขัย สำหรับ คุณตาจันทร์ ยังเคยได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ ให้เป็นผู้เชี่ยวชาญ ในระดับครุภูมิ ปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ของเชียงใหม่และบันทึกประวัติผลงานไว้ในฐานข้อมูลของ(สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2555, หน้า 11) ให้เป็น “เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา” ในวันที่ 14 สิงหาคม 2555 ณ ห้องพุทธศาสน์ ชั้น 4 อาคารเทพรัตนราชสุดา ที่มีความสามารถ สร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรม และความเชี่ยวชาญทางด้านการหล่อพระแบบล้านนาโบราณ ที่มีความสวยงามตามแบบฉบับ และเอกลักษณ์ของพระล้านนาทางเหนือ แผนภาพแสดงรายชื่อ ของผู้ที่ได้รับการสืบทอด ตาม(ภาพที่ 4.6)

ภาพที่ 4.6 รายชื่อ ผู้ที่ได้รับการสืบทอด
ที่มา: 11 สิงหาคม 2558

ขั้นตอนที่ 1.5 รายชื่ออยู่ในกลุ่มมรดกทางวัฒนธรรม

ที่ผ่านมา นอกจากผู้ที่ได้รับการสืบทอด มรดกทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น การหล่อพระแบบล้านนาโบราณโดยตรงแล้ว ยังมีผู้ที่พร้อมให้การสนับสนุน และเห็นคุณค่าถึงความเป็นอัตลักษณ์ในภูมิปัญญาที่มีความสุมเสี่ยงที่จะสูญหายไป ได้แก่

1. คุณชัยรัตน์ แก้วดวงแสง (ลุงอี๊ดอายุ 59 ปี) สถานภาพที่เกี่ยวข้อง: ช่างผู้เชี่ยวชาญและผู้สืบทอดภูมิปัญญาโดยตรง

2. นายโยธิน แก้วดวงแสง (พี่โยอายุ 55 ปี) สถานภาพที่เกี่ยวข้อง: ช่างผู้เชี่ยวชาญและผู้สืบทอดภูมิปัญญาโดยตรง

3. นาย สมศักดิ์ บุญจันทร์ (อ้ายศักดิ์ อายุ 57 ปี) สถานภาพที่เกี่ยวข้อง: สล่าช่างที่เป็นลูกมือหรือคนงานโดยให้ความเห็นว่า

“เป็นเรื่องที่ดี ถ้าจะมีการสืบสาน หรือสืบทอดการหล่อพระแบบเก่านี้ไว้เพราะเดี๋ยวนี้ หากคนทำได้ยาก แรงงานที่ทำก็หายาก บางทีมีแต่ก็ทำไม่เป็น มันต้องเข้ามาเรียนรู้ก่อน โดยเฉพาะในการหล่อพระต้องระวังให้ดีเพราะเป็นเรื่องของไฟไฟ” จากการสัมภาษณ์ (17 มกราคม 2559)

4. นาย ขัน สุภาดา (อ้ายขัน อายุ 46 ปี) สถานภาพที่เกี่ยวข้อง: สล่าช่างที่เป็นลูกมือหรือคนงานโดยให้ความเห็นว่า

“เดี๋ยวนี้ ส่วนมากการหล่อพระแบบเก่า ที่ทำแบบวิธีดั้งเดิมจริง ๆ ไม่ค่อยมีกันแล้วคือทำน้อยลง เหมือนอย่างของบ้านช่างหล่อ เพราะมันหนัก ยุ่งยาก ซับซ้อน หลายขั้นตอน ส่วนมากที่บอกว่าแบบเก่า นั้นหล่อแบบใหม่ทั้งนั้น แล้วมาทำสี หรือทำให้เหมือนเก่าที่หลัง” จากการสัมภาษณ์ (17 มกราคม 2559)

5. ท่านพระครูพิทักษ์สุทธินคุณ สถานภาพที่เกี่ยวข้อง: เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีสุพรรณ นอกจากจะพัฒนาวัดแล้ว ยังให้วัดมีบทบาทในการส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชน และศรัทธารอบวัดมีอาชีพจากการจัดตั้ง โดยให้ความเห็นว่า “กลุ่มหัตถศิลป์ล้านนาวัดศรีสุพรรณ” โดยมีเป้าหมายในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมอาชีพทำเครื่องเงิน โดยใช้พื้นที่ภายในวัดเพื่อให้เป็นศูนย์กลาง

“งานหล่อพระเป็นงานที่มีความน่าสนใจ แต่ติดตรงที่ ไม่มีคนสอน และสถานที่ไม่อำนวยต่อการที่จะจัดหลักสูตรและส่งเสริมแบบการทำเครื่องเงินถ้ามีคนสนใจ ก็จะมีประวัติ และข้อมูลเกี่ยวกับบ้านช่างหล่ออยู่เหมือนกัน เพราะบ้านช่างหล่อเอง ก็เป็นส่วนหนึ่งของ สล่า 10 หมู่เหมือนกัน หรืออยู่ในโครงการอุทยานเรียนรู้ช่างภูมิปัญญาลิบหมูล้านนา วัดศรีสุพรรณด้วยเช่นกัน” จากการสัมภาษณ์ เมื่อ (วันที่ 4 เดือนมีนาคม 2558)

6. แม่ด้วยประมวล ธนันชัย สถานภาพที่เกี่ยวข้อง: ประธานชุมชนและเป็นกรรมหมู่บ้านวัดศรีสุพรรณ โดยให้ความเห็นว่า

“ทางเทศบาลและทางชุมชนก็ไม่ได้ปล่อยปะ และมีความ ใส่ใจต่อบ้านข้างหล่อ เหมือน เกรงว่าจะ ไม่มีมีใครรู้จัก เวลาถึงงาน หรือกิจกรรม ก็จะให้มาช่วยกันเผยแพร่ หรือ จัดกิจกรรมต่างที่ทางวัดและชุมชนจัดขึ้น แต่ติดที่ ทางช่าง ไม่มีเวลาและคนงาน พอที่จะ เข้าร่วมกิจกรรมได้” (สัมภาษณ์ เมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2558)

ขั้นตอนที่ 2 กระบวนการในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ Analysis & Synthesis

โดยอาศัย การประยุกต์ใช้แนวคิดทางวิศวกรรมความรู้ Knowledge Engineer and Common KADS มีกระบวนการที่สำคัญประกอบด้วย 3 ขั้นตอน

- 2.1 Knowledge Audit การตรวจสอบหัวข้อความรู้
- 2.2 Analysis & Synthesis การวิเคราะห์และสังเคราะห์
- 2.3 Replace Mentation การแทนที่องค์ความรู้(แนวทางการจัดการความรู้)

2.1 Knowledge Audit การตรวจสอบหัวข้อความรู้

การตรวจสอบหัวข้อความรู้(Knowledge Audit) คือปัญหาและ โอกาสในการจัดการ ความรู้ (KM Problem) จากบริบทของบ้านข้างหล่อ และ การหล่อพระในปัจจุบัน คือ องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม มีความเสี่ยงที่จะสูญหาย และ เหลือผู้เชี่ยวชาญหลงเหลือในจำนวนที่น้อย จึง เป็นปัญหาสำคัญและเร่งด่วนและจะต้องได้รับการแก้ไข คือการเก็บความรู้ไว้ และทำให้เข้าใจง่ายแล้ว ส่งต่อหรือกระจายออกไป (ตารางที่ 4.2)

ตารางที่ 4.2 ผลการการตรวจสอบหัวข้อความรู้ (Knowledge Audit)

Knowledge Auditการตรวจสอบหัวข้อความรู้/ความจำเป็นในการศึกษาวิจัย	
Problems	“มีความเสี่ยงที่องค์ความรู้ จะสูญหาย”
Opportunities	สามารถนำไปต่อยอดในงานของตนได้ + การอนุรักษ์และรักษา
Value	“ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมการหล่อพระแบบล้านนาโบราณ”
Context:	Agent: คุณ ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง ช่างผู้เชี่ยวชาญ -ชาตบุคลกร (เหลือผู้เชี่ยวชาญในจำนวนที่น้อย 2คน) -แหล่งผลิตน้อย จึงหันไปใช้บริการหล่อแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น -เป็นงานที่หนัก,และมีความซับซ้อนหลายขั้นตอน -ไม่แพร่หลายทั้งทางด้านเอกสารงานวิจัย และสื่ออื่น ๆ,การประชาสัมพันธ์ -ข้อจำกัดในการเรียนรู้,ผู้สอน,ปากต่อปากไม่มีเวลาแน่นอน,ตำรา,สังเกต

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

Knowledge Auditการตรวจสอบหัวข้อความรู้/ความจำเป็นในการศึกษาวิจัย	
Context:	Task: การหล่อพระแบบล้านนาโบราณ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การหล่อพระ เป็นความรู้ที่มีความซับซ้อน และอธิบายให้เข้าใจได้ยาก และใช้เวลานานในการเรียนรู้ปัจจุบันยังไม่มีชุดความรู้ที่ใช้ในการสอน หรืออธิบายให้เข้าใจได้ง่าย และสะดวกต่อการถ่ายทอด
	Organization: นักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขา ศิลปกรรมและประติมากรรม -มีความสนใจในงานศิลปะ และ วัฒนธรรม -มีความพร้อมในการจัดการความรู้
Solution	การเก็บความรู้ และการเผยแพร่ทำให้เป็นที่รู้จัก -ชุดความรู้ ที่อธิบายได้ง่าย และสะดวก
	โอกาสที่เป็นได้และประโยชน์ที่จะได้รับ: ● เป็นชุดความชุดที่ใช้ประกอบการสอน และนำไปศึกษาด้วยตัวเองในเบื้องต้น ● เป็นต้นแบบในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาชนิดอื่น ● ใช้อ้างอิงเช่น การให้มูลค่า ต่อสินค้า ● เพื่อการอนุรักษ์ไว้ให้กับเยาวชนรุ่นหลัง ได้รู้จัก เนื่องจากทำให้เกิดแรงจูงใจในการเรียนรู้(Motivation Learning)และความต่อเนื่องในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา เรื่องการหล่อพระ (Continue conversation) ● บุคคลทั่วไปสามารถนำไป สร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ นำไปต่อยอดคิดแปลงกับงานของตนเองได้

2.2 Analysis & Synthesis การวิเคราะห์และสังเคราะห์ประกอบด้วยกิจกรรม ดังนี้

2.2.1. การจับความรู้ (Knowledge Capture) ประสพการณ์ที่อยู่ภายในตัวของผู้เชี่ยวชาญ ที่เป็นเจ้าของความรู้

ผลที่ได้ คือ ความรู้และประสพการณ์ที่อยู่ภายใน (Tacit) ของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 1 ท่าน ได้แก่ นาย ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง (ลุงอ๊อด) ซึ่ง ที่ได้รับการสืบทอดและประกอบอาชีพ การหล่อพระ ต่อกันมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ ตามสายเลือดและในครอบครัว จากรุ่นสู่ รุ่นมากกว่า 4 รุ่น และเป็นผู้เชี่ยวชาญ ตลอดอายุการทำงานมากกว่า 30 ปี

ในทางวิศวกรรมความรู้ (KE) ได้จำแนกประเภทของ ผู้เชี่ยวชาญในลักษณะนี้ เป็นผู้เชี่ยวชาญ ประเภท Academic (อธิบยเก่ง) เพราะเคยเป็นวิทยากรในการบรรยายมาบ้าง จึงใช้วิธีการสัมภาษณ์ Interview แบบกึ่งโครงสร้างโดยเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญ ได้อธิบายอย่างเป็นอิสระ และได้รับการสังเกตไปพร้อม ๆ กับทำการบันทึก ข้อความเสียง ทั้งถ้อยภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว จากนั้นได้ทำการ ถอดผลการสัมภาษณ์มาคัดกรอง แยกเอาแต่ส่วนที่เป็นสาระสำคัญ ดังนี้

1. วัสดุสำหรับการปั้นพระพุทธรูปและเบ้าหลอม, เตาหลอม (เบ้าเหนียว)

- ดินเหนียว ตามท้องถิ่น ทางภาคเหนือเรียกว่า “ดินดาก” ปัจจุบันเริ่มหายาก และไม่ค่อยสะดวก ในการนำมาใช้ ซึ่งต้องผ่านการแช่น้ำ ละต้องมาคัดแยกเศษขยะออก ช่างจะสั่งดินเหนียวที่ใช้ในการปั้นเครื่องดินเผา ที่บ้านเหมือนกง อำเภอหางดง และนำมาแช่น้ำก่อนประมาณ 10-15 นาที ราคากระสอบละ 35 บาท

- ดินนวล หรือดินละเอียด ส่วนมากจะมาจาก จังหวัด ลพบุรี แหล่งที่พบ ดินสอพอง ราคา กระสอบละ 300 บาท แกลบเหลือง เรียกอีกอย่างว่า แกลบใหม่หรือแกลบดิบ หรือ แกลบที่เพิ่งสีมาใหม่ๆ จากโรงสีข้าว ราคากระสอบละ 10 บาท

- แกลบดำหรือ แกลบดิบที่นำไปเผาส่วนหนึ่งยังไหม้ไม่หมด ราคากระสอบละ 35 บาท

- จี๊ฟั้งแดง และยางชัน ที่มีความเหนียว ไม่แตกง่าย ราคา กิโลกรัมละ 95 บาท
- มูลวัว (ฟรี) ต้องเป็นวัวที่เลี้ยงตามธรรมชาติ พันธุ์พื้นเมืองไม่ใช่วัวพันธุ์ แล้วนำไปแช่น้ำ และกรองเอาแต่ส่วนที่เป็นน้ำ จะมีคุณสมบัติที่เหนียว (มียาง) ตะปู ฟืน ถ่าน ดินดำ เส้นลวดทองแดงเช่นจาก สายไฟฟ้าเก่าใช้สำหรับยึด ซึ่งหาได้ทั่วไปตามความถนัด

2. อุปกรณ์สำหรับการปั้นพระพุทธรูป

ตะไบใช้สำหรับเกลาดินให้เรียบ, มีดปลายแหลมด้ามยาว, มีดเล็กสำหรับตัดและ แต่งจี๊ฟั้งเครื่องชั่งน้ำหนัก (กิโล) เตาอังโลใช้สำหรับอังจี๊ฟั้งให้อ่อนตัว และ อุปกรณ์อื่นที่หาได้ทั่วไปแล้วแต่ความถนัด

3. วัสดุที่ใช้ในการหลอมและหล่อโลหะ

สังกะสี, หม้อน้ำรด, ทองแดงจากสายไฟฟ้าเก่า, สำริด(แล้วแต่สูตรแต่ละสำนัก)

4. อุปกรณ์สำหรับที่ใช้ในการหล่อ

เต้าและเบ้าหลอมภาคเหนือเรียก(เบ้าเหนียว), พัดลมหอยโข่ง, จอบใช้สำหรับขุด ดิน, อิฐมอญใช้ทำเตาเผาชิ้นงาน, คีมสองหางใช้สำหรับคีมชิ้นงานที่มีความร้อนสูง, เครื่องเชื่อมแก๊ส, ค้อนไม้, ตะไบหรือเครื่องขัดไฟฟ้า

วิธีการและขั้นตอนปั้นหุ่นองค์พระพุทธรูป

ขั้นตอนที่ 1. การเตรียมดิน

การเตรียมดินหยาบ(ดินเป็ก) ไว้สำหรับปั้นหุ่นแกนดิน ดินหยาบที่ได้จากดินเหนียว(ดินคาก) โดยจะผสมกันกับแกลบเหลือง และแกลบดำ ในอัตราส่วน 1:2:1 ก่อนผสมต้องนำดินเหนียวไปผึ่งแดดก่อนแล้ว นำไปหมักในน้ำพอให้อิ่มตัว ก่อนนำไปผสมกับแกลบ โดยดินเหนียว 1 ส่วน แกลบดิบ 2 ส่วน แกลบดำ 1 ส่วน คลุกเคล้าให้เข้ากัน นวดจนเหนียวได้ที่ ก็สามารถปั้นเป็นก้อนได้ (ตามภาพที่ 4.7)

ภาพที่4.7 การเตรียมดินสำหรับปั้นหุ่นแกนดิน

มีมา : ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านเลขที่ 93 ถนนช่างหล่อ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

ขั้นตอนที่ 2. การขึ้นรูป หุ่นแกนดิน องค์พระ

ดินหยาบ (ดินเป็ก) ที่ได้จากการนวดแล้วจะนำไปปั้นขึ้นรูปองค์พระ โดยเริ่มจากฐานก่อน การปั้นหุ่นแกนดินต้องรอให้ฐานแกนดินแห้ง ก่อนถึงจะปั้น องค์พระต่อขึ้นไปตามลำดับ แต่งเติมรายละเอียดตามแบบตัวอย่างที่ต้องการ หรือจากรูปภาพ โดยช่างจะขยายแบบจากของจริงตามขนาดที่ต้องการ ส่วนการปั้นองค์พระจะไม่นิยมปั้นองค์พระแบบตัน แต่จะปั้นให้กลวง (ภายในองค์พระจะกลวง) ในการวัดขนาดส่วนใหญ่ ช่างเชียงใหม่นิยมใช้สายตาวัด อาศัยประสบการณ์และความชำนาญของช่าง นอกจาก ลูกคี่ง วังเวียน ไม้บรรทัด เป็นต้น โดยขนาดของหน้าตักองค์พระที่มีขนาดเล็กกว่า 20 นิ้ว จะไม่มีโครงไม้ แต่ถ้าขนาดเกินกว่า 20 นิ้วขึ้นไป จะเสริมด้วยโครงไม้หรือเหล็กภายในเสริมความแข็งแรงและ เพื่อป้องกันแกนหุ่นล้มการปั้นหุ่นแกนดิน ช่างจะปั้นฐานองค์พระก่อน และรอจนกว่าฐานหุ่นแห้งดีแล้ว จึงค่อยปั้นองค์พระต่อขึ้นไปอีก เพื่อให้ฐานของหุ่นแข็งแรงและรับน้ำหนักขององค์พระได้ ไม่ยุบหรือล้มลง ส่วนเศียรพระนั้น ช่างจะปั้นต่างหากรวมถึงการตกแต่งเม็ดพระศกเข้ากับเศียรพระเรียบร้อยแล้วจึงนำไปต่อเข้ากับองค์พระพุทธรูปเพื่อป้องกันไม่ให้พระพักตร์เสียรูปทรง (ตามภาพที่ 4.8)

ภาพที่ 4.8 ขึ้นหุ่นแกนดิน

มีมา: ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

ขั้นตอนที่ 3. การปั้นหุ่นแกนดินองค์พระ

เมื่อปั้นแกนหุ่นองค์พระด้วยดินเป็กเรียบรื้อยแล้ว นำดินอ่อนละเอียดซึ่งได้จากการผสม ดินเหนียว 1 ส่วน กับขี้เถ้า 2 ส่วน (อัตราส่วน 1:2) นำมาทาบทับครอบแกนหุ่นหรือจะใช้วิธีการปะแกนหุ่นก็ได้ เพราะการครอบด้วยดินอ่อนละเอียดเพื่อป้องกันไม่ให้ดินที่ปั้นอยู่ข้างในแตกตัวออก ขณะทำการเผาหุ่นแกนดินด้วยความร้อนที่สูงมาก เมื่อดินอ่อนที่ครอบและทาทาบทับหุ่นแกนดินแห้งแล้ว ก็จะตกแต่งโดยการไถดินหรือตะไบหยาบมาปิด ตกแต่งหุ่นองค์พระพุทธรูปให้เรียบรื้อยตามแบบที่ได้รับทราบ (ตามภาพที่ 4.9)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 4.9 หุ่นแกนดิน
มีมา : ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

ขั้นตอนที่ 4. การเข้าขี้ผึ้ง

การเข้าขี้ผึ้ง คือ การประกบหรือการบุขี้ผึ้ง ช่วงจะนำเอาขี้ผึ้งสีแดง ลักษณะจะเป็นแผ่น ๆ มาอังไฟบนเตาอังได้ ด้วยไฟอ่อน ๆ เพื่อให้ขี้ผึ้งอ่อนตัวลง บิดได้ตามต้องการ เพื่อประกบเข้ากับแกนหุ่นให้ทั่วองค์พระพุทธรูป แล้วขูดตกแต่งให้เรียบรื้อย อาจใช้อุปกรณ์ที่หาได้ทั่วไปในครัวเรือน เช่น มีดปลายแหลมเล็ก ๆ ตามแต่สะดวก เพื่อให้องค์พระเรียบเนียน การประกบขี้ผึ้ง ช่วงจะใช้ขี้ผึ้งที่มีความหนาตามขนาดหน้าตักแกนหุ่นพระ เช่น ถ้าแกนหุ่นพระหน้าตักกว้างไม่เกิน 9 นิ้ว ช่วงจะใช้ขี้ผึ้งที่มีความหนาประมาณ 3 มิลลิเมตร

การเข้าขี้ผึ้ง หรือการหุ้มขี้ผึ้งนั้นจะทำทีละส่วน เช่น พระกรหรือมือ พระเศียร(ส่วนหัว) ฐานบัว เม็ดพระศก (ขมวดผมที่เป็นก้นหอย) จากนั้นนำแต่ละชิ้น มาประกอบ ตกแต่งลวดลาย หรือทรงเครื่องต่าง ๆ

ในขั้นตอนนี้ก็ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง ที่จะทำให้ลวดลาย และพุทธลักษณะองค์พระที่ชัดเจนและสวยงาม เพราะลวดลายที่ตกแต่งของขี้ผึ้งจะเป็นลวดลายขององค์พระพุทธรูปนั่นเอง ปัจจุบัน ช่างนิยมใช้ ชันยางไม้มาผสมด้วย เพื่อให้ขี้ผึ้งเหนียวไม่กรอบและแตกง่าย (ตามภาพที่ 4.10)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่4.10 การเข้าฝั้ และการตกแต่งลวดลายตามพุทธลักษณะ
มีมา: ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

ขั้นตอนที่ 5. การพอกดินกับหุ่นแกนดินองค์พระ

นำมูลวัว และดินคำละเอียด หรือเรียกอีกอย่างว่า “ดินนวล” มาผสมกันกับน้ำแล้วทาให้ทั่วแกนหุ่นองค์พระ ให้ได้ 3 รอบ ขณะที่ทำต้องให้รอบแรกที่ทาแห้งพอประมาณก่อน จึงทารอบต่อไปได้ เมื่อทามูลวัวเสร็จแล้ว ทำการตอกตะปูให้ทั่วแกนหุ่น เพื่อยึดดินข้างในกับจี๋ฝึ้งกับดินด้านนอกจี๋ฝึ้งตามภาพที่ 4.11

ผสมน้ำมูลวัวที่กรองแล้วกับดินละเอียด
เพื่อนำไปทาหุ่น 3 รอบ

ภาพที่ 4.11 การทาน้ำจี๋วัว

มีมา: ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

จากนั้นนำดินอ่อนดำซึ่งได้จากการผสมของดินเหนียว 2 ส่วน กับแกลบดำ (อัตราส่วน 2:1) มาพอกทับบาง ๆ 1 ชั้น เมื่อแห้งดีแล้ว นำดินหยาบซึ่งได้จากดินเหนียว ผสมแกลบ มาพอกทับอีก 2 ชั้น การพอกครั้งสุดท้ายให้มิดด้วยตะปู หรือ เส้นลวด เช่น ถ้าองค์พระหน้าตักกว้างเกิน 20 นิ้ว ช่างจะใช้ลวดเย็บตารางกรอบแทนหุ่นองค์พระไว้เพื่อยึดดินไม่ให้แตก แล้วถึงนำไปตากให้แห้งหลังจากเสร็จจากขั้นตอนการหุ้มองค์พระและแห้งดีแล้ว ช่างจะกลับหุ่นองค์พระคว่ำลงโดยเอาฐาน องค์พระขึ้นเพื่อทำปากจอก สำหรับทำเป็นทางให้น้ำจี๊ผึ้งไหลออก และเป็นทางสำหรับหล่อหรือเทน้ำทองเหลือง (ที่มาจากหลอมโลหะ) เข้าไปแทนที่จี๊ผึ้ง (ตามภาพที่ 1.12)

ภาพที่ 4.12 หุ้มหุ่นองค์พระ และทำรูเข้าออกของจี๊ผึ้ง และน้ำโลหะ
ที่มา : ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

ขั้นตอนที่ 6. เตรียมการเผาหุ่นแกนดินองค์พระ

จากนั้นก็นำหุ่นองค์พระขึ้นวางในเตาเพื่อสูมไฟสำรอกจี๋ผึ้งออกให้หมด และในการใช้ไฟเผาช่างจะใช้ไฟที่มีความร้อนปานกลาง (จะอาศัยประสบการณ์ความชำนาญ) จนจี๋ผึ้งที่หุ้มแกนดินองค์พระ ถูกสุญไฟ ไหลออกจนหมด (มีวิธีสังเกตว่าจี๋ผึ้งหมดหรือไม่ ก็จะดูจากควันที่ออกจากจอกหรือทางออกของจี๋ผึ้ง ว่ายังมีควันออกมาอีกหรือไม่ ถ้าไม่มีแสดงว่าจี๋ผึ้งหมดแล้ว) ช่างยังจะเผาหุ่นดินต่อไป ด้วยไฟที่มีความร้อน สูงขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย “เพื่อให้ดินสุก” ข้อควรระวังคือถ้าร้อนเกินไปดินจะยุบกรอบและแตก ถ้าความร้อน ไม่ถึงหรือไม่พอดินก็จะไม่แข็งพอที่จะนำไปหล่อทองเหลืองได้ในขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้ ความชำนาญและประสบการณ์ในการดูไฟ (ตามภาพที่ 4.13)

ภาพที่ 4.13 เผาหุ่นไล่จี๋ผึ้งออก เพื่อเททอง (หล่อโลหะ)

ที่มา: ถ่ายจากสถานที่จริง วัดถ้ำคอยคำ อำเภอพร้าวกะทิ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2559

การเผาหุ่นแกนดิน ในอดีต ช่างจะใช้วิธีการสูบลมด้วยมือจาก กระบอกสูบลม เรียกว่า(เส้า) ในการช่วยเป่าลมเข้าเตาเพื่อเป็นการเร่งไฟ และควบคุมไฟให้สม่ำเสมอ แต่ในปัจจุบันช่างจะใช้พัดลม หอยโข่งไฟฟ้าแทน การสูบด้วยมือ (ตามภาพที่ 4.14)

ภาพที่ 4.14 อุปกรณ์แรงไฟ

มีมา : ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

เตาเผาที่ใช้ในการเผาหุ่นนั้น ช่างได้ใช้ อิฐมอญก่อเป็นเตารอบหุ้มองค์พระที่จะเผาอย่างง่าย โดยเรียงซ้อนขึ้นไปรอบหุ้มองค์พระ และใช้สังกะสีปิดทับบนเตา เพื่อไม่ให้ความร้อนผ่านออก และสูบลมด้วย ฟัน ที่เป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ลำไย ซึ่งจะให้ไฟได้ดีมาก และหาง่ายในพื้นที่ภาคเหนือ

ขั้นตอนที่ 7. การเตรียมการหล่อพระ

เมื่อหุ่นดินองค์พระใกล้สุกจะแดง และเมื่อแดงเต็มที่แล้วค่อยเบาไฟลงหรือถอดไฟออก จะเหลือถ่านไฟไว้เลี้ยงไฟด้วยแรงสม่ำเสมอ จากนั้นค่อยใช้คีมสองหางลากหรือยกออกจากเตาที่กำลังร้อน เพื่อเตรียมการหล่อโลหะต่อไปโดยนำหุ่นดินองค์พระที่ได้แล้ว กลับหัวหุ่นลงใน หลุมดินที่ขุดไว้เอาฐานขึ้นข้างบน โดยเสียรองค์พระจะอยู่ด้านล่าง ในดิน แล้วกลบดินเพื่อไม่ให้หุ่นองค์พระองค์เอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง และเพื่อให้ น้ำทองเหลือง ได้ลงทั่วหน้าพระพักตร์องค์พระและเมื่อขัดแต่งแล้วจะได้เหลืองสุกสวยงาม (ตามภาพที่ 4.15)

ภาพที่ 4.15 คว่ำหูนึ่งดินเพื่อเตรียมการเทพทอง
ที่มา : ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

ขั้นตอนที่ 8. การหลอมโลหะ

ต่อไปเป็นขั้นตอนการหลอมโลหะหรือน้ำทองเหลือง ซึ่งวัสดุที่ใช้ในการหลอมได้แก่ โลหะสำริดซึ่งแต่ละสำนักจะมีสูตรไม่เหมือนกันและเนื้อทองที่ได้ก็จะแตกต่างกันไปตามส่วนผสมแล้วนำไปหลอมรวมกันเป็นแท่งเก็บไว้เพื่อใช้ในการหลอม

แต่ปัจจุบันบ้านช่างจะใช้ รังผึ้งหม้อน้ำรยนต์เป็นหลัก เพราะมีส่วนผสมของ ทองแดงทองสัมฤทธิ์ อะลูมิเนียม สังกะสี และตะกั่วส่วนโลหะอื่น ๆ ที่นิยมใส่ตามความต้องการของผู้ที่สั่งทำก็สามารถใส่ได้ เช่น ทอง นาก เงิน สามารถเพิ่มเติมได้ตามความต้องการ (ตามภาพที่ 4.16)

สำหรับสูตรที่ใช้ในการหลอมโลหะของบ้านช่างหล่อได้คำนวณจากประสบการณ์ตัวอย่างเช่น รังผึ้งหม้อน้ำรยนต์ จำนวน 20 กิโลกรัม ต่อการหล่อพระขนาดหน้าตัก 9 นิ้ว จำนวน 1 องค์

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 4.16 คว่ำหุ่นฝังดินเพื่อเตรียมการเททอง

ที่มา : ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

ส่วนอุปกรณ์ในการหลอมจะประกอบไปด้วย เตาหลอม และเบ้าหลอม เรียกรวมกันว่า “เบ้าเหนือ” หมายถึงเบ้าที่สร้างขึ้นมาจากด้วยภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา ซึ่งสามารถใช้ในการหล่อได้เพียง 2 - 3 ครั้งเท่านั้น แล้วจึงทุบทำลาย และเบ้าหลอนี้ก็มีผลกับเนื้อหรือสีของสำริดที่ได้จนเป็นองค์พระ ซึ่งจะไม่เหมือนเบ้าสำเร็จรูป หรือที่เรียกว่า “เบ้าใต้” ซึ่งจะมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด สังเกตได้จากสีที่แตกต่างกันมาก ขององค์พระที่ได้จากการหลอม และหล่อจนเป็นองค์พระ

ในส่วนของเชื้อเพลิงที่ใช้จะใช้ถ่านไม้และฟัดลมหอยโข่งเป่าแรงไฟ และในระหว่างการหลอมก็จะ สังเกตเปลวไฟไปด้วย ซึ่งจะมีลักษณะและสีที่เปลี่ยนไปโดยช่างจะมีเทคนิคในการดูเปลวไฟ ถ้าไม่มีสีก็ถือว่าใช้ได้ โดยเนื้อสำริดที่หลอมออกมาเนื้อจะต้องไหลลื่นไม่เหนียวติดเบ้า (ต้องอาศัยประสบการณ์ พอสมควร) จากนั้นก็ยกเบ้าเทลงตรงจากฐานองค์พระให้เต็ม เป็นอันเสร็จขั้นตอนการหล่อพระทิ้งไว้ให้เย็น 1 - 2 วัน แล้วแต่ขนาดขององค์พระ (ตามภาพที่ 4.17)

เมื่อน้ำทองหลอมเหลวดีแล้วให้เททันที
น้ำทองที่ดีต้องไหลดีเหมือนน้ำไม่หนืด
ติดเบ้า

ภาพที่ 4.17 เททอง หรือน้ำโลหะ

ที่มา: ถ่ายจากสถานที่จริง บ้านช่างหล่อ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2558

ขั้นตอนที่ 10. จัดตกแต่งองค์พระ

เป็นขั้นตอนสุดท้าย เมื่อองค์พระเย็นแล้ว ก็ทำการทุบเอาดินที่พอกอยู่ออกหรือ ถ้าเป็นองค์ใหญ่ ก็จะต้องตัดเหล็กเส้นที่ครอบหรือชนวน และตะปูที่ตอกออก และทำการเชื่อมในส่วนที่มีรอยร้าวให้เรียบร้อย จากนั้นก็ทำการขัดผิวให้เรียบ ต้องอาศัยความประณีตและความใจเย็น ในปัจจุบันมีอุปกรณ์ช่วยผ่อนแรงได้ อย่างเช่น ตะไบไฟฟ้า หรือ เครื่องขัดไฟฟ้า แต่ช่างหล่อโบราณนิยมใช้ กระดาษทรายมือมากกว่า

นอกจากนี้ ในเชิงพาณิชย์การหล่อพระยังรวมไปถึงการทำสีองค์พระตามที่ลูกค้าต้องการ เช่น การลงลักษณะ ปัดทอง การทำสีเขียว สีสนิมเขียวดำ สนิมเขียวแดง นอกจากสีสนิมต่าง ๆ แล้ว ยังสามารถนำไปรม ดำ หรือการทำสีแบบของเก่า เป็นต้น

ขั้นตอนการทำสี

วิธีการลงรักปิดทอง

- วัสดุ ได้แก่
1. สีรองพื้นรถยนต์ หรือสีทาไม้
 2. สีน้ำมันสีแดงหรือสีดำ
- อุปกรณ์ ได้แก่
1. แปรงทาสี
 2. ทองคำเปลว
 3. กระดาษทราย
 3. ขามหรือภาชนะอื่น ๆ

วิธีการ

นำองค์พระพุทธรูปทองเหลือง ที่ต้องการมาทาด้วยสีรองพื้นให้ทั่วองค์ และขัด ตกแต่งองค์พระด้วยกระดาษทราย เสร็จแล้วทาด้วยสีน้ำมันให้ทั่วทั้งองค์พอรอบ ๆ ทาครั้งที่ 2 จนสีเรียบเสมอกัน ทิ้งไว้ 1 คืน นำทองเปลวมาปิดและกดทับลงบนสีน้ำมันให้ทั่วองค์ แต่งให้เรียบเสมอกันเป็นเสร็จ

วิธี ทำสีสนิมเขียว

- วัสดุ ได้แก่
1. น้ำยาแอมโมเนีย
 2. น้ำอุ่น
- อุปกรณ์
1. แปรง
 2. ขามหรือภาชนะ

วิธีการ

นำน้ำยาแอมโมเนีย 1 ส่วนผสมกับ น้ำอุ่น 5 ส่วน ในภาชนะที่เตรียมไว้ ผสมจนให้เกิดสีเขียว เมื่อได้ทีแล้วนำไปทาให้ทั่วองค์พระให้ทั่ว เมื่อแห้งให้ทาซ้ำอีกครั้ง ทำอย่างนี้ 3 ถึง 4 ครั้ง หรือต้องการให้เข้มมากก็เพิ่มตามจำนวนที่ต้องการ ก็จะได้อสีสนิมเขียวที่ต้องการ

การทำสีสนิมเขียว-ดำ

- วัสดุ
1. น้ำยาแอมโมเนีย
 2. น้ำอุ่น
 3. กรดคำ(โปดัสเซียมซัลไฟด์)
 4. ผงซักฟอก
- อุปกรณ์
1. แปรง
 2. ขามหรือภาชนะชนิดเคลือบ(ฟอกกี้)

วิธีการ

นำน้ำอุ่น 5 ส่วน ผสมกับ แอมโมเนีย 1 ส่วน นำส่วนที่ได้มาผสมกับน้ำกรดคำอีกครั้งในอัตราส่วน กรดคำ 1 ส่วน กับน้ำอุ่นที่ผสมแอมโมเนียแล้ว 10 ส่วน เมื่อได้แล้วจึงนำมาทาองค์พระ 2 ครั้ง แล้วนำองค์พระ ไปล้างน้ำด้วยน้ำยาซักฟอก จะเห็นคาบที่เหลือของแอมโมเนีย ดัดตามรูปหุ่นหรือรอยต่อต่าง ๆ ขององค์พระ นำน้ำยาที่เหลือชนิดคล่องด้วยกระป๋องฟอกกี้ อีกซัก 2 ครั้ง ก็จะได้อสีสนิมเขียวดำตามที่ต้องการ

2.2.2 การวิเคราะห์ความรู้ (Knowledge Analysis) ได้แก่ความรู้ที่ได้จากผู้เชี่ยวชาญด้วยการสัมภาษณ์ และจากการสังเกตและจดบันทึกไว้ทั้งที่เป็นเอกสารและรูปภาพที่ประกอบขึ้นตอนและวิธีการทั้งหมดในการปั้นหล่อพระ โดยจะแยกประเด็นของการจับความรู้ออกเป็นระดับต่าง ๆ

โดยผลลัพธ์ ของการทำ Analysis จะได้ Transcript ซึ่งมีลักษณะเป็นความรู้ที่มีการจัดเป็นหมวดหมู่ ตามลักษณะของความรู้ และเพื่อให้การวิเคราะห์นี้เป็นไปอย่างมีระบบ การดำเนินเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์การหล่อพระ จึงได้กำหนดมาตรฐานในการตั้งชื่อ (Naming Convention)

- **Task** คือ ความรู้ในระดับงาน หรือ ภารกิจหลักหรืองานสำคัญในความรู้ที่ทำการจับ จะใช้ชื่อแทนสัญลักษณ์ ที่ใช้แทนได้แก่การ “หล่อพระแบบล้านนาโบราณ” (ตามภาพที่ 4.18)

การหล่อพระแบบล้านนาโบราณ
Task

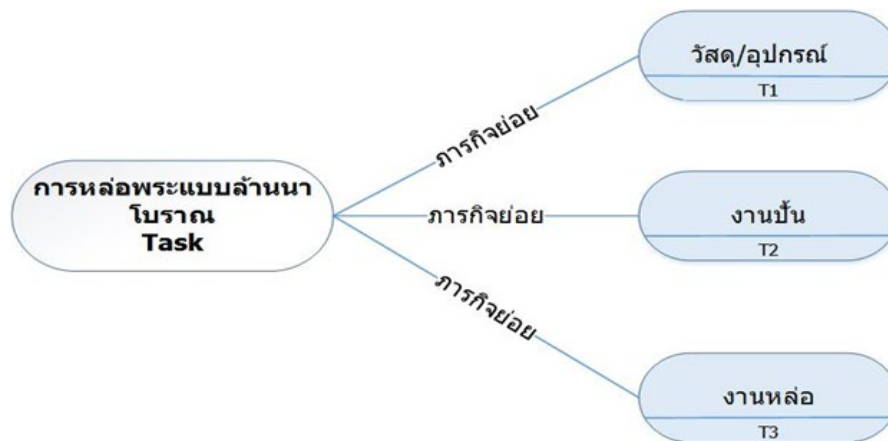
ภาพที่ 4.18 งานสำคัญที่เป็นงานหลัก

- **Sub Task** คือ ความรู้ในระดับงาน หรือ ภารกิจย่อยสัญลักษณ์ที่ใช้แทน ในหัวข้อในการทำงาน ใน แต่ละขั้นตอนที่จะต้องทำให้สำเร็จ โดยจะใช้ตัวย่อ คือตัว “T” แล้วตามด้วยหมายเลข 1, 2, 3 ของ หัวข้อย่อย ซึ่ง จะช่วยเตรียมความพร้อมก่อนการทำงานหมายความว่า ในการหล่อพระนั้นจะต้อง ประกอบไปด้วยขั้นตอนและกระบวนการทั้งหมด อยู่ 3 ขั้นตอน ได้แก่ (ตามภาพที่ 4.19)

T1 คือ จะเป็นการเตรียมความพร้อมในส่วนของ วัสดุ/อุปกรณ์ที่จะต้องใช้ ในงาน ปั้น และหล่อพระ

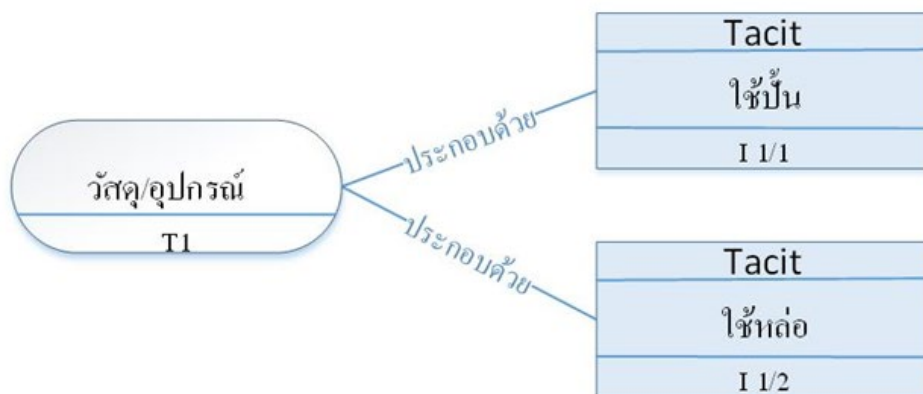
T2 คือ จะต้องรู้ขั้นตอนและกระบวนการในการปั้น ตลอดจน เงานไข และข้อควรระวัง

T3 คือ จะต้องรู้วิธีการทำงานในส่วนของการหลอมและหล่อ

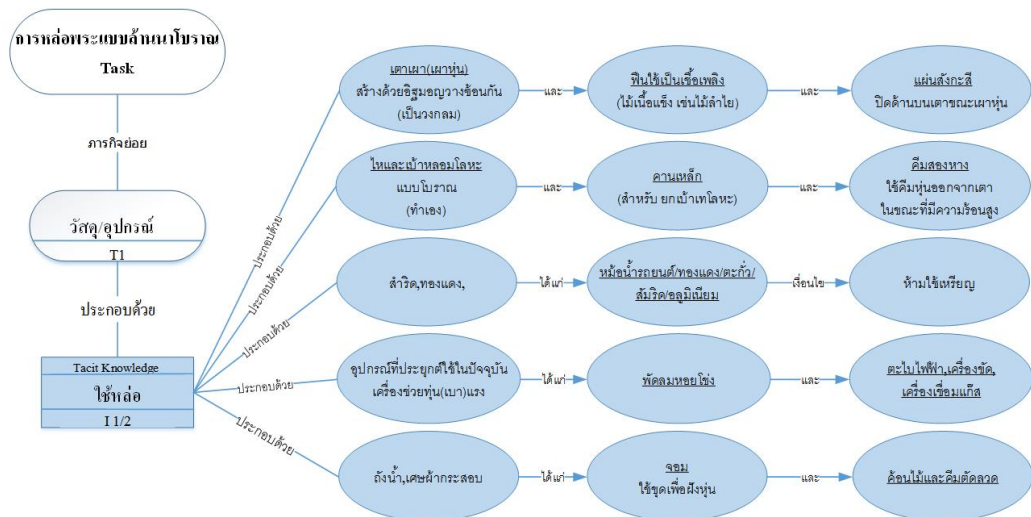
ภาพที่ 4.19 Sub Task งานสำคัญที่เป็นงานย่อย

- **Inference** คือความรู้ในระดับการคิด หลักการและเหตุผล ที่จำเป็นในการทำงาน หรือขั้นตอนแต่ละขั้นตอนของ ภารกิจย่อย เช่น ในการหล่อพระ (Task) มีวัสดุอุปกรณ์ (Subtask, T1) ที่ใช้ในงานปั้น (Inference) โดยใช้ตัวอักษร “I” ขึ้นต้นเพื่อแสดงว่าเป็นความรู้ระดับ Inference แล้วตามด้วยหมายเลข ของ Task และ Subtask (ตามภาพที่ 4.20)

ภาพที่ 4.20 Inference ความรู้ระดับที่ต้องใช้ใน Task ที่ 1

- **Domain Concept** คือ ความรู้ในระดับความสัมพันธ์ในเรื่องเฉพาะประเด็น นั้น ๆ ที่อยู่ใน Inference ซึ่งจะประกอบด้วยรายละเอียดของขั้นตอนการทำงาน เทคนิค เงื่อนไข ข้อควรระวัง โดยจะอธิบายเป็น Bullet Point สั้น ๆ ให้เข้าใจง่าย ดังตัวอย่าง (ตามภาพที่ 4.21)

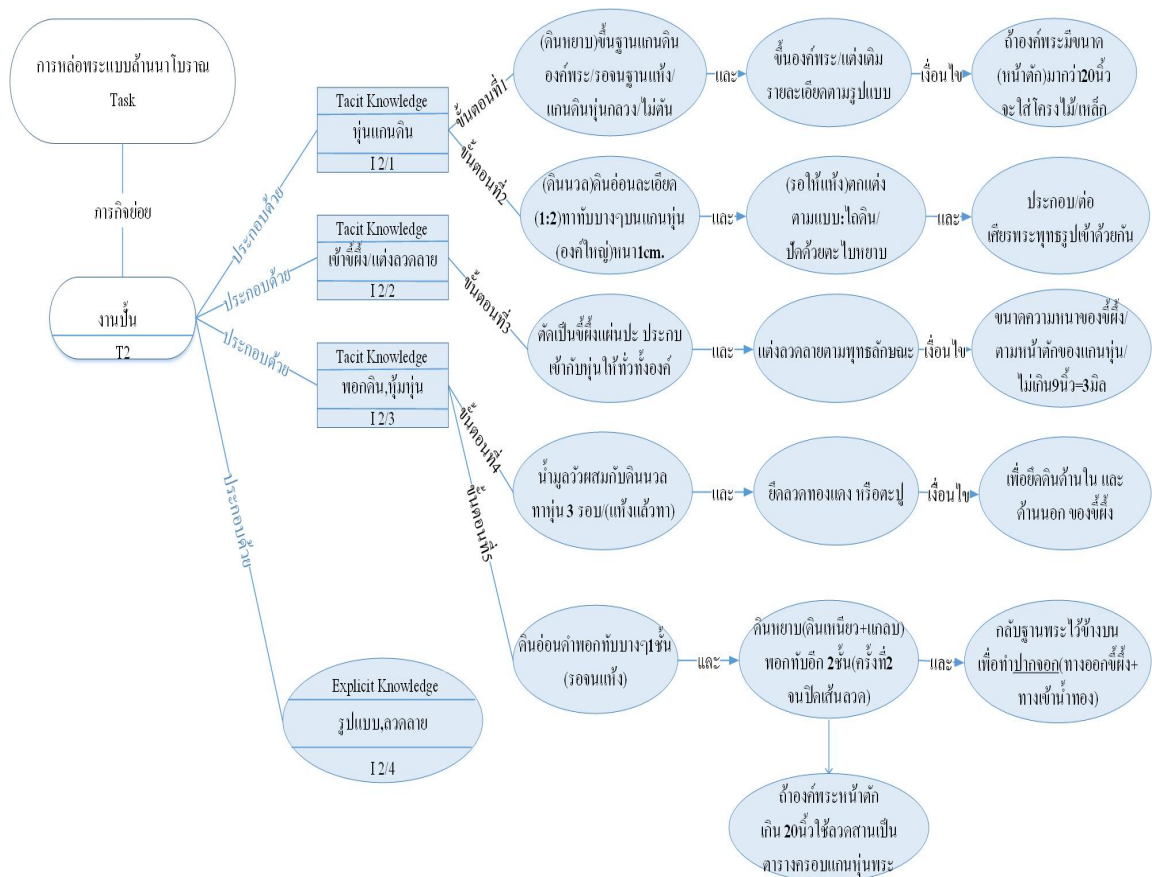

ภาพที่ 4.21 ความรู้ในระดับ Domain ที่จะต้องใช้ใน Task ที่ 1

2.2.3 การสร้างแบบจำลองความรู้/การคิดผู้เชี่ยวชาญ (Knowledge Modelling) เมื่อได้ทำการวิเคราะห์ความรู้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและทำการทบทวนความรู้และความถูกต้องของเนื้อหาแล้ว ได้นำมาสังเคราะห์ ด้วยการสร้างเป็นแบบจำลองความรู้ ทั้งในระดับ งานภารกิจหลัก (Task) การคิด (Inference) และสิ่งที่ทำ (Domain)

ผลลัพธ์ ของรูปแบบของแผนที่ความรู้ เรื่องการหล่อพระ ซึ่งจะแสดงถึง วิธีการและวิธีการคิดของช่าง (Inference Knowledge) และรายละเอียดของขั้นตอนในการทำ (Domain Knowledge) มีดังนี้

- T1 (ภารกิจย่อย 1) โดยจะจำลองด้วยสัญลักษณ์ในส่วน วัสดุ และอุปกรณ์ ใน งานปั้น (I1/1) และงานหล่อ (I1/2) วัสดุ และอุปกรณ์ ที่ช่างใช้แล้ว แต่เป็นสิ่งที่หาได้ทั่วไป ในท้องถิ่น และไม่ยุ่งยาก (ตามภาพที่ 4.22)

ภาพที่ 4.23 T2 งานปั้น

• T3 (ภารกิจย่อย 3) ขั้นตอนการหล่อ โดยจะเริ่มที่การหลอมโลหะให้เป็นของเหลวแล้วเทลงไปในหุ่นที่เป็นต้นแบบ เทคนิค สำคัญคือการสังเคดไฟ และการควบคุมไฟ เมื่อได้ที่แล้วจึงเท หรือ ช่างจะเรียกว่า การเททอง โดยน้ำทองจะต้องไหลลื่นดีไม่ติด ไม่หนืดติดนิ้ว เมื่อเสร็จแล้ว จะรอให้ เย็นตัว แล้วจึงทุบ พิมพ์ที่เป็นดินออก เรียกได้ว่า เสร็จในขั้นตอนการหล่อแล้ว (ตามภาพที่ 4.24)

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ผลจากการตรวจทานความถูกต้องของเนื้อหา (Knowledge Validation) โดย ผู้เชี่ยวชาญ			
T3(ภารกิจย่อย 3) ขั้นตอนการหล่อ	✓		
ความถูกต้องของการใช้ภาษาที่ใช้	✓		
ความต่อเนื่องในการอธิบาย	✓		
ความพึงพอใจ	✓		

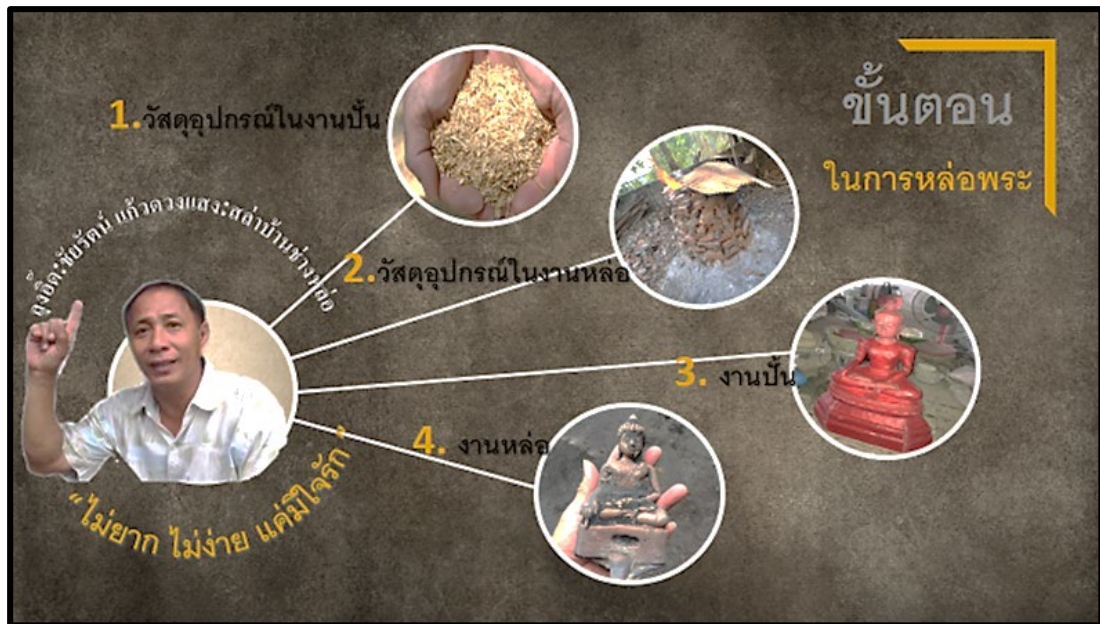
ที่มา: (ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง , 2558) เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2558

2.3 Replace Mentation การแทนที่องค์ความรู้

ผลที่ได้จาก การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ความรู้ ได้ถูกนำไปสร้างเป็น “สารสนเทศ” (information) อย่างเป็น ระบบ เพื่อให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ ชุดความรู้ที่เป็นเอกสารและชุดความรู้ที่เป็นสื่อเพื่อ, การค้นหาและเรียกใช้ความรู้, การใช้ความรู้ร่วมกัน และการกระจายความรู้, ประกอบการด้วย

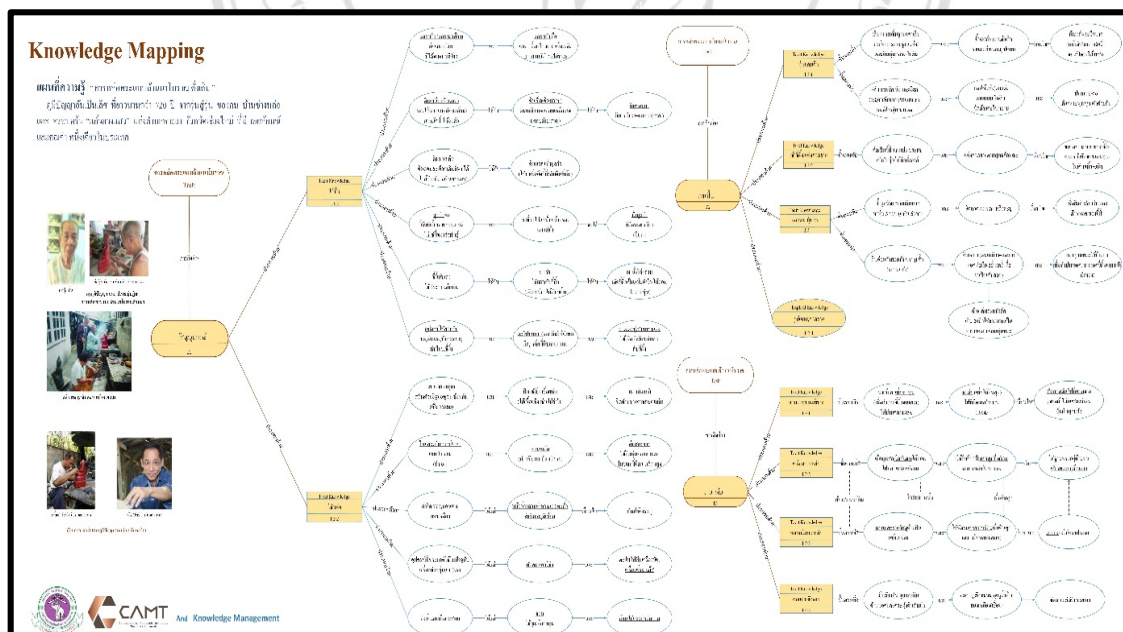
2.3.1 ชุดความรู้ที่เป็นเอกสาร หรือคู่มือ (Manual) จากขั้นตอนการวิเคราะห์ความรู้ (Knowledge Analysis) ที่ประกอบด้วย ขั้นตอน และกระบวนการในแต่ละขั้นตอนในการหล่อพระ จำนวน 5 หน้ากระดาษ A4ที่มีเนื้อหา เฉพาะขั้นตอน และกรรมวิธีในการหล่อพระและการขัดและการทำสี ที่ผ่านการตรวจสอบเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว

2.3.2 ชุดความรู้ที่เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ประเภทการใช้เสนอ (Presentation) ได้แก่ โปรแกรม PowerPoint ประกอบด้วยไฟล์นามสกุล.pptx จำนวน 1 ไฟล์โดยจะต้องใช้ร่วมกับ เครื่อง Computerซึ่งใช้ประกอบในการสอนของช่าง และอธิบาย โดยมีเนื้อหา ที่มาและความสำคัญ และ ขั้นตอนในการหล่อพระ และไฟล์ VDO โดยใช้ความสามารถในการแปลงไฟล์ .pptxเป็น AVI โดยจะต้องใช้ร่วมกับ เครื่อง Computer หรือเครื่อง VCD (ตามภาพที่ 4.25)

ภาพที่ 4.25 ชุดความรู้ที่เป็น โปรแกรม PowerPoint

2.3.3 ชุดความรู้ที่เป็นสื่อประเภทโปสเตอร์ คือแผนที่ความรู้ (Knowledge Mapping) ซึ่งผลจากขั้นตอนที่ (ตามภาพที่ 4.26)

ภาพที่ 4.26 แผนที่ความรู้ Knowledge Mapping

ขั้นตอนที่ 3: การเผยแพร่ และการส่งต่อความรู้

คือการนำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอด (Transfer knowledge, Distribution/Sharing) ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ได้คัดเลือกจากองค์กรที่มีความพร้อมในการสนับสนุนการอนุรักษ์งานหล่อพระ และเหมาะสมในการเรียนรู้หรือเป็นผู้ที่ต้องการเรียนรู้จริง (Knowledge Worker) ได้แก่ นักศึกษา คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขา ศิลปกรรมและประติมากรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ชั้นปีที่ 4 จำนวน 10 ท่าน ในกรณีนี้ นักศึกษาเป็นผู้ที่มีความใกล้เคียงกับการนำความรู้ไปใช้จริงมากที่สุด เนื่องจากมีกระบวนการเรียนที่จะต้องเลือก

ถือได้ว่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักศึกษาโดยตรง เพราะสามารถที่นำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ต่อในแนวทางหรืองานที่ตนเองถนัด ในอนาคต ได้ และโดยเฉพาะนักศึกษาที่เป็นปีสุดท้าย ในภาคเรียนที่ 2 ที่จะต้องนำเสนอผลงานเพื่อขอจบการศึกษาในระดับหลักสูตรปริญญาตรี ซึ่งจะต้องหาแนวคิดและแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานตามจินตนาการ ซึ่งมีความสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์จากการศึกษาในเบื้องต้น ของคุณโยธิน แก้วดวงแสง ว่า

“การจะเป็นช่างปั้น หล่อนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ถ้าไม่รักไม่ชอบจริง เดี่ยวก็เบื่อ ละไปทำอย่างอื่นหมด เพราะเป็นงานที่จะต้องอาศัยฝีมือทักษะ ที่มาจากการฝึกฝน และเป็นงานหนักไหนจะต้องทำงานกับไฟกับความร้อน”

และ (รศ.อาจารย์.สุนทร สุวรรณเหม, 2558):หัวหน้าภาควิชา ทัศนศิลป์ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า

“เป็นเรื่องที่ดีนะ นอกจากที่นักศึกษาจะได้รับการเรียนรู้ในสาขาที่ตนเองเลือก และเป็นงานที่ถนัด ยังสามารถนำไปใช้ในงานของตนเองได้ด้วย”สัมภาษณ์ เมื่อ 16 สิงหาคม 2560

ลักษณะของการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดโอนความรู้นี้ ได้จัดขึ้นภายในห้องเรียน และ อยู่ในคาบเรียนและการดูแล ของ รศ.อาจารย์.สุนทร สุวรรณเหม:หัวหน้าภาควิชา ทัศนศิลป์ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้ให้โอกาสในการเสนอผลงานครั้งนี้ ซึ่งในช่วงเวลาที่เรียนจะเป็นการเสนอผลงานศิลปะเชิงแนวคิด โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลงานในชื่อเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาการหล่อพระของบ้านช่างหล่อ ตำบลหายยา จังหวัดเชียงใหม่” การทำกิจกรรมในการถ่ายทอดโอนความรู้ (Transfer knowledge, Distribution/Sharing) รวมถามตอบเชิงแนวคิด ในส่วนของเครื่องมือที่นำเสนอ ได้กำหนดวาระ การสนทนา และการสัมภาษณ์ (Focus Group Discussion) (ตามตารางที่ 4.4)

ตารางที่ 4.4 วาระการสนทนา และการสัมภาษณ์ (Focus Group Discussion)

วาระ การสนทนา และการสัมภาษณ์ (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษา และตรวจสอบความเหมาะสมในการอนุรักษ์และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการหล่อพระ แบบล้านนาโบราณของบ้านช่างหล่อ ในจังหวัด เชียงใหม่			
วาระที่		ผู้ที่เข้าร่วมการสนทนา	เวลา
1	เรื่องที่แจ้งให้ทราบ “แนวทางการใช้ชุดความรู้และการ อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการหล่อพระ แบบล้านนาโบราณ ตำบล หายยา จังหวัดเชียงใหม่”	ผู้เชี่ยวชาญที่เป็นเจ้าของความรู้ (Expert) จำนวน 1 ท่าน นักศึกษา (Knowledge worker) จำนวน 10 ท่าน ผู้นำเสนอผลงาน(Facilitator) จำนวน 1 ท่าน ผู้ช่วยผู้นำเสนอ จำนวน 1 ท่าน	10 นาที
วัตถุประสงค์: เพื่อนำเสนอ ที่มาและความสำคัญ ของการหล่อพระแบบโบราณ			
วาระที่		ผู้ที่เข้าร่วมการสนทนา	เวลา
2	การเสนอผลงาน 1.แจกเอกสาร คู่มือ 2.นำเสนอ ชุดความรู้ได้แก่ สื่อ ที่เป็น วิดีโอ พร้อมบรรยาย และแนะนำการ ใช้ชุดความรู้ที่เป็น PowerPoint (.pptx) 3.นำเสนอ แผนที่ความรู้ (Knowledge Mapping) และ ร่วมแสดงความคิดเห็น	นักศึกษา (Knowledge worker) จำนวน 10 ท่าน ผู้นำเสนอผลงาน(Facilitator) จำนวน 1 ท่าน ผู้ช่วยผู้นำเสนอ จำนวน 1 ท่าน	40 นาที
วัตถุประสงค์ : เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้การหล่อพระ และอธิบายการใช้เครื่องมือเพื่อความเข้าใจ			
3	ผู้เชี่ยวชาญ (Expert)ร่วมบรรยาย “กว่าจะมาเป็นช่างหล่อ” (20 นาที)ให้ คำปรึกษาปัญหาคาใจ	ผู้เชี่ยวชาญที่เป็นเจ้าของความรู้ (Expert) จำนวน 1 ท่าน นักศึกษา (Knowledge worker) จำนวน 10 ท่าน ผู้นำเสนอผลงาน(Facilitator) จำนวน 1 ท่าน ผู้ช่วยผู้นำเสนอ จำนวน 1 ท่าน	20 นาที

ตารางที่ 4.4 (ต่อ)

วาระ การสนทนา และการสัมภาษณ์ (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษา และตรวจสอบความเหมาะสมในการอนุรักษ์และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการหล่อพระ แบบล้านนาโบราณของบ้านช่างหล่อ ในจังหวัด เชียงใหม่			
วัตถุประสงค์: เพื่อให้เกิดประสบการณ์การมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการหล่อพระและไขข้อข้องใจกรณีเกิดคำถาม			
วาระที่	ผู้ที่เข้าร่วมการสนทนา	เวลา	
4	ร่วมเสวนา (ข้อคิดเห็น) ประเด็นหัวข้อและข้อคิดเห็น - เกี่ยวกับ บริบท เรื่องการหล่อพระ และคาดหวัง - องค์กรความรู้ที่ได้รับ - การนำองค์ความรู้ไปใช้ - อื่น ๆ ความคิดเห็นทั่วไป	นักศึกษา (Knowledge worker) จำนวน 10 ท่าน ผู้นำเสนอผลงาน (Facilitator) จำนวน 1 ท่าน ผู้ช่วยผู้นำเสนอ จำนวน 1 ท่าน	45 นาที
วัตถุประสงค์: เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนา ได้ตอบ ถกปัญหา อภิปรายร่วมกัน แลกเปลี่ยนทัศนคติกันอย่าง กว้างขวางในหัวข้อประเด็นที่กำหนด โดยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะเจาะจง ที่จะหาข้อมูลที่ถูกต้อง			
วาระที่	ผู้ที่เข้าร่วมการสนทนา	เวลา	
5	ประเมินความพึงพอใจ - ความพึงพอใจ, ข้อเสนอแนะ	นักศึกษา (Knowledge worker) จำนวน 10 ท่าน	20 นาที
วัตถุประสงค์: การตรวจสอบความเหมาะสม และประเมินผล ความพึงพอใจในการจัดการความรู้ และชุดความรู้			
6	สรุปจากงานในวันนี้ - มอบชุดความรู้/ถ่ายรูป/เสร็จ สิ้น	อาจารย์ผู้สอน และนักศึกษา (Knowledge worker) จำนวน 11 ท่าน ผู้นำเสนอผลงาน (Facilitator) จำนวน 1 ท่าน ผู้ช่วยผู้นำเสนอ จำนวน 1 ท่าน	10 นาที

ผู้นำเสนอ ได้นำเสนอชุดความรู้ที่เป็น ไฟล์ วิดีโอ ที่ได้จากการแปลงไฟล์ Presentations (.pptx) ที่มีขนาดเวลา 12 นาที เพื่อความสะดวกและเหมาะสมในการนำเสนออีกทั้งยังมีดนตรีประกอบ โดยเนื้อหาจะเป็นแบบกึ่งสารคดีบอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาสั้นๆ ของช่างหล่อและกระบวนการขึ้นหล่อพระ พร้อมกับอธิบายตามและร่วมพูดคุยซักถามในระหว่างที่นำเสนออย่างอิสระ ซึ่งนักศึกษาให้ความสนใจตาม และสนใจมากขึ้น

การนำเสนอ แผนที่ความรู้ (Knowledge Mapping) เพื่อใช้ประกอบในการนำไปใช้จริง ซึ่งได้ผลเป็นที่น่าพอใจ เพราะทำให้ทราบถึงที่มา และกระบวนการ ขั้นตอน ต่าง ๆ รวมถึงวัตถุประสงค์ในการใช้ จึงทำให้สามารถอ่านแผนที่ความรู้ ได้อย่างเข้าใจ ซึ่งก่อนหน้านี้ นักศึกษาไม่มีความสนใจ และไม่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนที่ความรู้ มาก่อน

ขั้นตอนที่ 4: การประเมินความพึงพอใจ

ในขั้นตอนนี้ผู้ศึกษาได้จัดกิจกรรมสนทนากลุ่ม (Focus group Discussion) เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาที่สนใจได้ซักถาม แสดงความคิดเห็นร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้ชุดความรู้ ได้แก่ แผนภาพความรู้ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งแบ่งประเด็นการสนทนาออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

4.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับ บริบท เรื่องการหล่อของพระของบ้านช่างหล่อ และศาลหลวง

การพบปะและร่วมสนทนา กับนักศึกษาที่เข้ารับการจัดกิจกรรม จำนวน 10 คน พบว่า ยังไม่มีใครรู้จักหรือมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการหล่อพระแบบล้านนาโบราณนี้เลย ยังถือว่าเป็นเรื่องใหม่ เพราะที่ผ่านจะเรียนรู้กันในภาพรวมในงานปั้น-หล่อแบบสมัยใหม่ เช่น วัสดุที่เป็นปูน และการหล่อแบบใช้พิมพ์ รวมถึงที่มาก่อนจะมาเป็นช่างหล่อหรือชุมชนช่างในอดีต และหลักสูตรที่เรียน เป็นเพียงกระบวนการเรียนที่จะต้องเลือกเท่านั้น จึงทำให้นักศึกษามีโอกาสน้อยที่จะได้สัมผัสหรือรับรู้ เกี่ยวกับบริบทในเรื่องการหล่อพระนี้ จากการสัมภาษณ์ (กลุ่มตัวอย่าง, 2560)

“เห็นว่าเป็นงานที่น่าสนใจมากโดยเฉพาะเมื่อทราบถึงคุณค่าและความสำคัญที่สามารถจะนำไปใช้ประโยชน์ในการต่อยอดกับงานที่กำลังศึกษาอยู่ เพราะก่อนหน้านี้ไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวข้องกับ บ้านช่างหล่อมามาก่อน หรือยังมีการประกอบอาชีพนี้อยู่ที่สำคัญอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่”เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2560

ความคาดหวังเกี่ยวกับบ้านช่างหล่อ และการหล่อพระแบบล้านนาโบราณ อยากให้มีการประชาสัมพันธ์หรือข้อมูลข่าวสารมากกว่าที่ผ่านมา และมีแหล่งเรียนรู้ให้ได้ศึกษา เช่นเดียวกับวัดศรีสุพรรณที่มีการสอนการทำเครื่องเงินหรือการบุฉลุเงินฉลุโลหะ เป็นต้น

4.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่ได้รับและการนำไปใช้ประโยชน์

องค์ความรู้ที่ได้นำเสนอ ในการหล่อพระแบบล้านนาโบราณนี้ ประกอบด้วย ขั้นตอนหลัก คือ การปั้น และการหล่อโลหะจนเป็นชิ้นงาน ในส่วนของนักศึกษา สาขา ศิลปกรรมและประติมากรรม แล้ว งานปั้นเป็นงานหลักที่ได้รับการเรียนรู้และฝึกฝนอยู่ตลอดเวลา จึงได้ให้ความสนใจในเรื่องของการได้มาซึ่งแบบพิมพ์หรือการเข้าฝั่งเพื่อทำลวดลาย จึงถือว่าเป็นเทคนิคใหม่ ที่ได้รับ ซึ่งจากเดิมจะใช้ปูนปลาสเตอร์ หรือการหล่ออย่างเท่านั้น และขั้นตอนการหล่อโลหะซึ่งเป็นความรู้ใหม่และประสบการณ์ใหม่ต่างจากที่ได้รับรู้มาก ทำให้เกิดความคิดที่จะทดลองสร้างสรรค์ผลงานจากเดิมมากขึ้น และช่องทางการจัดจำหน่ายผลงาน โดยเฉพาะมีความแตกต่างกันอย่างมากในเนื้องานที่เป็นทองเหลืองที่ได้จากการหล่อแบบใหม่ และเนื้องานที่เป็นเนื้อสำริด ที่ได้จากการหล่อแบบเก่า ซึ่งจะมีผลต่อความนิยมสำหรับผู้ชื่นชอบในกลุ่มนักสะสม และเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการกระจายผลงานของนักศึกษา และความรู้ที่ได้รับนี้สามารถนำไปใช้และปฏิบัติได้จริง ที่ต้องอาศัยการฝึกฝนและประสบการณ์ หากมีสถานที่ที่เอื้ออำนวยในขั้นตอนการหล่อ

4.3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับชุดความรู้

4.3.1 สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ ไฟล์วิดีโอ (.AVIและMp4)

เนื้อหาสรุปได้ชัดเจนและกระชับ ทำให้อยากติดตามเรื่องราวต่อไปหากต้องการนำความรู้ไปใช้จริง ๆ อาจจะนำไปใช้ค่อนข้างลำบากเพราะต้องคอยกดปุ่มหยุดเล่น ตัวอักษรมีขนาดเล็ก ทำให้มองไม่ชัด ไม่เหมาะกับการนำไปใช้ประกอบขณะปฏิบัติงาน ควรจะมีการบรรยายด้วยอักษรหรือเสียงประกอบสื่อวิดีโอเพื่อให้ทราบถึงวัตถุประสงค์และเนื้อหาที่ต้องการจะสื่อนอกจากนี้การจัดลำดับขั้นหรือการเรียบเรียงเนื้อหาควรจัดให้มีความน่าสนใจมากกว่านี้

การค้นคืน และการค้นหา (search) มีความสะดวก และทันสมัยกับยุคปัจจุบัน เพราะสามารถรับชมได้จาก YouTube หรือการสแกนจาก QR code แต่ชื่อที่ใช้ในการค้นหา ควรจะง่ายและสั้นกว่านี้ หรือตั้งชื่อตรง ๆ เช่น “ช่างหล่อล้านนา” จากเดิมที่ใช้คำว่า “บุญรักษาช่างหล่อล้านนา”

ข้อคิดเห็นอื่น ๆ หลังจากที่ได้รับชมวิดีโอแล้ว เห็นว่า เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก และไม่ทราบมาก่อน โดยเฉพาะแหล่งการผลิต หลังจากได้รับชมจากวิดีโอแล้ว จึงรู้ว่าสถานที่ที่เป็นที่ตั้งของบ้านช่างหล่อในปัจจุบันค่อนข้างสังเกตได้ยาก และส่วนมากที่พบเห็นในสื่อ ออนไลน์ทั่วไปก็จะเป็นลักษณะของโรงหล่อที่เป็นโรงงานเสียส่วนใหญ่ และจะอยู่นอกเมือง จึงทำให้คิดว่า การหล่อพระเป็นเรื่องทั่วไปและไม่ได้มีความสำคัญในงานของตนเองมากนัก และหากต้องการหล่อจะส่งผลงานขึ้นแบบและทำพิมพ์ไปที่โรงหล่อ ก็จะได้ชิ้นงานที่ต้องการ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบอีกว่ามีความแตกต่างกันอย่างมากในส่วนของชิ้นงาน เช่น สีผิวของโลหะที่ได้จากการหล่อทั้ง 2 แบบ จึงทำให้รู้สึก

ทั้งถึงภูมิปัญญาโบราณเกี่ยวกับการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ทั่วไปในท้องถิ่น ถ้าหากฝึกฝนจริง ๆ ก็จะสามารถทำได้ไม่ยาก สามารถนำไปปฏิบัติได้เอง

4.3.2 แผนที่ความรู้ (Knowledge Mapping)

เป็นการนำเอาขั้นตอนและกระบวนการผลิตมาจัดวางในลักษณะของแผนที่ที่มีความสัมพันธ์กันและเชื่อมโยงความสำคัญก่อนหลัง ทำให้ทราบว่าจะต้องทำอะไรก่อนหลัง หรือข้อควรระวังในการทำงาน ซึ่งมีคล้าย ๆ เหมือนการจดบันทึกโครงสร้าง ทำให้ไม่พลาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง เพราะในการทำงานจริงแต่ละขั้นตอนจะใช้เวลาาน และอาจจะพลาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้ ที่สำคัญเป็นวิธีการที่ง่ายในการทำ ความเข้าใจ ดัดจริตตรงไหนสามารถสอบถามได้ตรงประเด็น มีความรู้ดีกว่าสามารถทำได้ไม่ยากนัก เป็นการอธิบายความรู้ที่มีความน่าสนใจ แตกต่างจากการสอนด้วยปากเปล่าซึ่งจะต้องสอนกันทีละขั้นตอน และการอ่านจากตำรา ที่มีเนื้อหามาก

การค้นคืน และการค้นหา(search) สามารถเก็บรักษา หรือส่งต่อไปได้ง่าย เหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน ทำให้อยากลองทำตาม แตกต่างจากตอนแรกที่ได้พบเห็นซึ่งหากไม่ทราบถึงที่มาและวัตถุประสงค์จะไม่ทราบเลยว่า แผนภาพนี้สื่อถึงอะไร ดูแล้วไม่ค่อยเข้าใจ และหลังจากที่ได้รับการอธิบายถึงวิธีการและจุดประสงค์ทำให้เกิดแรงบันดาลใจอย่างมากในการนำไปใช้โดยให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับชุดความรู้ทั้งหมด ที่ใช้ในการนำเสนอ จากการสัมภาษณ์(กลุ่มตัวอย่าง, 2560)ดังนี้

“เห็นว่า แปลกใหม่ เข้าใจง่าย สามารถค้นหาได้ง่ายเหมาะสมกับยุคสมัย แต่ควรปรับปรุงเรื่องตัวหนังสือที่มีขนาดเล็ก และข้อความที่มองไม่ค่อยชัด อีกทั้งหากไม่มีคนบรรยาย หรืออธิบายเพิ่มเติมถึงจุดประสงค์แล้ว จะไม่น่าสนใจเท่าไรหากไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ความรู้นี้ ไฟล์วิดีโอไม่เหมาะสมกับการนำไปเรียนรู้ แต่เหมาะสมกับการประชาสัมพันธ์มากกว่า”เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2560

4.3.4 ความคิดเห็นสำหรับการอนุรักษ์การหล่อพระและคำแนะนำอื่น ๆ หลังจากที่ได้ทำกิจกรรม

ความคิดเห็นในเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการหล่อพระแบบล้านนาโบราณจากการ สัมภาษณ์ (กลุ่มตัวอย่าง, 2560)ได้ว่า

“ เห็นว่าองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือของเก่านี้มีประโยชน์มาก โดยเฉพาะการนำวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และยังเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกับที่อื่น ซึ่งการนำความรู้จำพวกนี้มาใช้ จะมีความรู้สึกเหมือน การทำ DIY (Do it yourself) ซึ่งแปลตรงตัวก็คือ ทำมันด้วยตนเอง โดยเป็นการนำสิ่งของที่เหลือใช้ หรือไม่ได้ใช้ประโยชน์ หรืออาจเป็นของใหม่ มาทำการสร้างสรรค์หรือประดิษฐ์ให้กลายเป็นผลงานชิ้นใหม่ด้วยฝีมือของตัวเอง เรียกว่าเป็นการบรรเจิดใจเดียวในการ

คัดแปลงสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ออกมาจากมันสมองและสองมือของเราเอง”เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2560

ในการจัดกิจกรรม(Focus group Discussion) จะมีลักษณะไม่เป็นทางการ จึงไม่เป็นอุปสรรคในการแสดงความคิดเห็นหรือทัศนคติของนักศึกษา และผู้เชี่ยวชาญรวมถึง ผู้วิจัยที่ทำหน้าเป็นผู้ดำเนินการหรือผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ในการซักถาม

4.2 สรุปผลงานวิจัย

1) ปัญหาและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

1.1) ปัญหาด้านสังคม เนื่องจากในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงของชุมชน การขยายตัวของเมือง ทำให้การประกอบอาชีพหล่อพระแบบโบราณในชุมชนบ้านช่างหล่อส่วนใหญ่ได้เลิกกิจการไป หรือย้ายออกไปประกอบอาชีพในพื้นที่อื่น โดยจะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นการหล่อแบบสมัยใหม่

1.2) ปัญหาด้านการจัดการความรู้ องค์ความรู้การหล่อพระแบบล้านนาโบราณ เป็นความรู้ที่มีการถ่ายทอดจากคนในครอบครัว ไม่มีการบันทึกคำว่าเป็นลายลักษณ์อักษร และเป็นความรู้ที่อธิบายยาก ต้องอาศัยการสังเกตและจดจำจากประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้นทำให้ต้องใช้เวลานานในการเรียนรู้ และปัจจุบัน ยังมีลักษณะการถ่ายทอดเหมือนกับในอดีตที่ผ่านมา (ตามตารางที่ 4.5)

ตารางที่ 4.5 ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาอดีต และปัจจุบัน

การหล่อพระ	ลักษณะการถ่ายทอดของช่างบ้านช่างหล่อ	สื่อที่ใช้	ปัจจัย
อดีต	สืบทอดตามสายเลือด/วงศ์ตระกูล/ครอบครัว - ปู่สอนพ่อ, พ่อสอนลูก, ลูกสอนหลาน, หลานสอนเหลน	- ปากเปล่า - สังเกตจากคำบอกเล่า (ครูพักลักจำ)	- สื่อที่ใช้ในการเรียนรู้และวิธีการถ่ายทอด
ปัจจุบัน	สอนและบรรยาย อธิบายให้กับ - สอนเด็ก,เยาวชน,ผู้ที่สนใจ,บุคคลทั่วไป - การบรรยายพิเศษ/สถาบันการศึกษา - ช่างหรือลูกมือ/ลูกจ้าง - วงศ์ตระกูล และญาติพี่น้อง	- ปากเปล่า - สังเกตจากคำบอกเล่า (ครูพักลัก จำ) - จากการจดบันทึก	- เวลา - สถานที่ - คน(ความตั้งใจ/สนใจ,ใจรัก) - สื่อที่ใช้ในการเรียนรู้ และ วิธีการถ่ายทอดต้องเหมาะสม

ดังนั้นจากสภาพการณ์ ในยุคปัจจุบันของจังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะในเขตตัวเมือง ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน โดยเฉพาะเรื่อง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งเป็นปัญหา และสาเหตุที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ ของอาชีพการหล่อพระโดยอาศัยวิธีการแบบโบราณ จึงทำให้พื้นที่ บนถนนช่างหล่อ เหลือเพียงครอบครัวเดียวที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการหล่อพระ คือ ครอบครัว แก้วดวงแสง และประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญจริง เพียง 2 ท่านเท่านั้น ที่ได้รับการสืบทอดองค์ความรู้ กันมาภายในครอบครัว มากกว่า 5 รุ่น จึงมีความเสี่ยงที่องค์ความรู้จะสูญหายไปไม่ช้า, ปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ได้แก่ การขยายตัวของชุมชนเมือง และการเข้ามาอาศัยของคนต่างถิ่น ทำให้ไม่สะดวกในการทำงานเพราะการหลอมโลหะจำเป็นต้องใช้ไฟแรงสูง อีกทั้งมีเขม่าควันไฟมาก ส่วนหนึ่งได้ย้ายออกไปอยู่นอกเมือง ส่วนหนึ่งได้เลิกกิจการและเปลี่ยนอาชีพ ปัจจัยภายในที่สำคัญ ได้แก่ การสืบสานและการถ่ายทอดความรู้ จากในอดีต คู่ปัจจุบัน ถือว่าเป็นความรู้เฉพาะกันในกลุ่มหรือเครือญาติเท่านั้น และเนื่องจากเป็นงานที่มีความซับซ้อน หลายขั้นตอน เพราะช่างหล่อคนหนึ่ง จะต้องมีความสามารถในงานปั้นที่อาศัยความละเอียดและความประณีต ในการสร้างสรรค์ลวดลายและพุทธลักษณะที่ต้องการ สวยงาม และงานหล่อโลหะ ซึ่งเป็นงานที่หนักต้องมีความแข็งแรงและความอดทนเพราะจะต้องทำงานด้วยความร้อน ที่ใช้ในการหลอม และหล่อโลหะ ทำให้คนรุ่นใหม่หันไปทำงานอื่นที่สบายกว่า อีกทั้งรายได้ ที่ไม่แน่นอน ประกอบกับในปัจจุบัน มีวิธีการและกระบวนการในการสร้างพระพุทธรูปแบบใหม่ ที่เป็นเชิงพาณิชย์ หรืออุตสาหกรรมมากขึ้น ที่สามารถทำได้ทีละเยอะ ๆ รวดเร็ว ประหยัดเวลา ราคาถูก ด้วยเหตุผลเหล่านี้ จึงทำให้การหล่อพระด้วยวิธีดั้งเดิมนี้เป็นที่รู้จักน้อยลงด้วย ไม่เพียงแต่องค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาที่สำคัญนี้ จะหายไปหรือมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจนไม่เหลือเค้าโครงแล้ว คุณค่าและเอกลักษณ์ก็จะหายไปอีกด้วย

2) ความสำคัญขององค์ความรู้ที่ควรอนุรักษ์

การหล่อพระแบบล้านนาโบราณของบ้านช่างหล่อเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ตั้งแต่สมัยพญามังรายได้เริ่มสร้างบ้านแปลงเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 1839ที่ได้รวบรวมช่างฝีมือแขนงต่าง ๆ มาสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นชุมชน โดยแต่ละชุมชนจะเรียกชื่อตามการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ชุมชนช่างหล่อเป็นหนึ่งในชุมชนของช่างฝีมือโบราณที่ตั้งอยู่บริเวณประตูสวนปรง ตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ ในปัจจุบัน ภูมิปัญญาการหล่อพระของบ้านช่างหล่อ เป็นงานประติมากรรมพุทธศิลป์แบบเชียงแสน(สิ่งหนึ่ง และสิ่งสอง)ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีเอกลักษณ์เฉพาะที่แตกต่างออกไป รวมถึงการเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ ที่หาได้ในท้องถิ่นที่ทำให้ได้พระพุทธรูปที่มีรูปแบบที่แตกต่างออกไป(รายละเอียดตามบทที่ 4 หน้า 70)

ถึงแม้ว่ากรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2553 : 1) ได้ดำเนินโครงการ ปกป้องคุ้มครอง มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยขึ้นทะเบียน เพื่อเป็นหลักฐานสำคัญของชาติให้งานปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะ เป็นสาขางาน ช่างฝีมือดั้งเดิม ประเภทเครื่อง

โลหะ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียน เมื่อปี 2553 แต่สำหรับ งานฝีมือในการปั้นหล่อพระพุทธรูปโลหะ ของชุมชนบ้านช่างหล่อ ตำบลหายยา ก็ถือได้ว่า เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของคนล้านนา และของจังหวัดเชียงใหม่ ที่จะต้องอนุรักษ์และรักษาไว้ให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจถึงเอกลักษณ์ ความเป็นล้านนาที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของชุมชนช่างโบราณแห่งนี้ และศิลปวัฒนธรรมที่เกิดจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการประยุกต์ใช้วัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นจนเกิดความแตกต่างที่โดดเด่นจนสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้า หรือคุณค่าจากงานหัตถกรรมศิลป์(รายละเอียดตามบทที่ 4หน้าที่ 86)

3) แนวทางการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ ด้วยแนวคิดวิศวกรรมความรู้ (Knowledge Engineer and Common KADS) กับองค์ความรู้การหล่อพระแบบล้านนาโบราณ

เนื่องจากองค์ความรู้ในการหล่อพระแบบล้านนาโบราณเป็นความรู้ที่แตกต่างจากความรู้ทั่วไปที่อธิบายยาก ประกอบกับการไม่มีสื่อ คู่มือ หรือตำราประกอบที่ใช้ในการถ่ายทอด จึงต้องใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้ และถ่ายโอนความรู้ให้กับผู้เรียนจำนวนมากในเวลาพร้อมกัน ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจศึกษาการประยุกต์ใช้แนวคิดวิศวกรรมความรู้ซึ่งเป็นเครื่องมือทางการจัดการความรู้มาใช้ในการเก็บรวบรวมองค์ความรู้เป็นชุดความรู้ ผลจากการศึกษาพบว่าแนวคิดวิศวกรรมความรู้ (Knowledge Engineer) สามารถจัดการองค์ความรู้ให้ถ่ายทอดและเข้าใจได้สะดวกและรวดเร็วขึ้นในรูปแบบของพฤติกรรม การคิดแบบผู้เชี่ยวชาญ (Common KADS)

4) ความเหมาะสมและความพึงพอใจ

ผู้สอนสามารถนำชุดความรู้ที่ได้จากการให้องค์ความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจได้ในจำนวนมากขึ้นในเวลาเดียวกัน และรวดเร็วขึ้นและยังมีความสะดวกในการค้นคืนความรู้กับยุคสมัยในรูปแบบของ สารสนเทศ (Information) ที่สามารถนำไปเผยแพร่ให้เป็นที่รู้ได้ และนำไปสู่ความสนใจที่จะสืบเสาะหาความรู้ ที่จะศึกษาต่อในเชิงลึก กับผู้เชี่ยวชาญที่เป็นเจ้าของความรู้ได้ หรือการเข้าไปใช้บริการได้อีกทาง

กลุ่มตัวอย่าง (Knowledge Worker) หรือผู้ที่นำความรู้ไปใช้ สามารถที่จะเข้าใจในภาพรวม และติดตามผู้เชี่ยวชาญได้อย่างเป็นขั้นตอน จนเกิดความอยากรู้ อยากจะทดลองทำ หรือความคิดที่จะสร้างสรรค์ (Idea) ผลงานในรูปแบบอื่น โดยการประยุกต์แนวคิดจากต้นแบบที่มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมนี้ เพื่อต่อยอดความรู้ไปได้อีก ซึ่งก็จะเป็นการสร้างความต่อเนื่องที่จะช่วยกันอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับ (ปรางค์สุวรรณ ศักดิ์โสภณกุล, 2550) ที่ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ไว้ว่า การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่ม การพัฒนาอาชีพควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาดและการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จึงสามารถสรุปได้ว่าการหล่อพระ แบบโบราณของบ้านช่างหล่อนี้เป็นองค์ความรู้ที่น่าสนใจและควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ ดังนั้นจึงเห็นว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนควรให้การสนับสนุนเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน เช่น การจัดกิจกรรมเพื่อสืบสานภูมิปัญญา ประชาสัมพันธ์ในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ชุมชนยังควรมีการจัดตั้งการรวมกลุ่มกันของช่างสิบหมู่ด้านต่างๆที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาร่วมกัน รวมไปถึงการนำไปสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และควรมีการประชาสัมพันธ์และกิจกรรมให้ทราบ อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่เป็นประโยชน์ กับนักศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่นเดียวกับ นักศึกษา สาขา ศิลปกรรมและประติมากรรมมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ในครั้งนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved